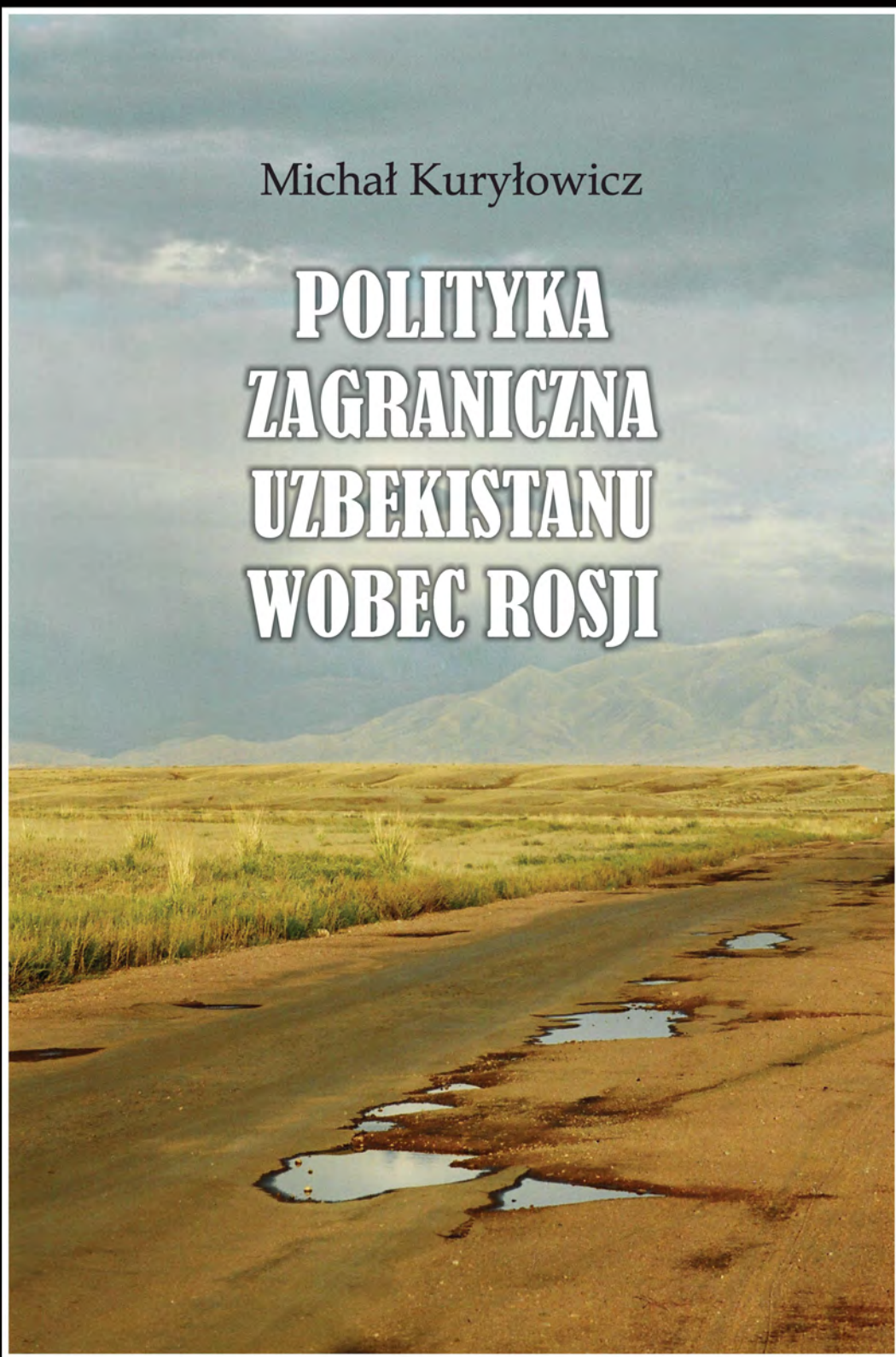

Michał Kuryłowicz

**POLITYKA
ZAGRANICZNA
UZBEKISTANU
WOBEC ROSJI**

**POLITYKA ZAGRANICZNA
UZBEKISTANU
WOBEC ROSJI**

Pod redakcją Mieczysława Smolenia, Joachima Dieca i Anny Jach

Tom 19

Spis treści

Wprowadzenie	7
Podstawy teoretyczne.....	11
Podstawowe pojęcia	24
Rozdział 1. Perspektywa historyczna stosunków uzbecko-rosyjskich.....	29
1.1. Ostatnia kolonia. Charakter rosyjskiej dominacji w regionie.....	30
1.1.1. Podbój Azji Centralnej.....	32
1.1.2. Turkiestan i „rosyjski” wymiar kolonializmu.....	35
1.1.3. <i>Status quo</i> . Dlaczego Azja Centralna nie stała się drugim Kaukazem?.....	38
1.1.4. Buchara i Chiwa – stabilność przede wszystkim	39
1.1.5. Inteligencja muzułmańska – w stronę Rosji?	42
1.1.6. Wojna i rewolucja lutowa.....	44
1.2. Rewolucja październikowa i „nowy” kolonializm. Okres ZSRS.....	47
1.2.1. Turkiestan: rewolucja „rosyjska” i kontrrewolucja „muzułmańska”	49
1.2.2. Podziały wśród ludności muzułmańskiej	52
1.2.3. Buchara i Chiwa – nagła, radykalna zmiana.....	56
1.2.3. Sojusz bolszewików z dżadidami. Rewolucja „narodowa” w Azji Centralnej	57
1.2.5. Korienizacja partii i „szturm” na tradycję	61
1.2.6. Kolonializm sowiecki. Tradycja i modernizacja	65
1.2.7. Powojenna stabilizacja. „Era” Szarafa Raszydowa	69
1.2.8. Afera „bawełniana” i zaburzenie <i>status quo</i> w republice	73
1.2.9. <i>Pierestrojka</i> i „nieoczekiwana” wolność	74
Rozdział 2. Współczesny Uzbekistan. Wyznaczniki wewnętrzne polityki zagranicznej państwa	79
2.1. Środowisko geograficzne Uzbekistanu i jego konsekwencje polityczne.....	79
2.2. Potencjał demograficzny Uzbekistanu.....	84
2.3. Transformacja gospodarcza i potencjał ekonomiczny republiki	90
2.4. Czynniki militarne.....	102
2.5. Charakter systemu politycznego Uzbekistanu.....	104
2.6. Uzbecka koncepcja polityki zagranicznej	111

Rozdział 3. Uzbekistan na arenie międzynarodowej.....	117
3.1. Ewolucja najbliższego otoczenia zewnętrznego.....	117
3.1.1 Pierwsze dziesięciolecie niepodległości	119
3.1.1.1. Aktywność Uzbekistanu wobec konfliktu tadżyckiego.....	119
3.1.1.2. Skutki niestabilności Afganistanu	122
3.1.1.3. Stosunki z Kazachstanem i Kirgistanem.....	125
3.1.1.4. Współpraca z krajami islamskimi	127
3.1.2. Wojna z terroryzmem i jej skutki regionalne	130
3.1.2.1. Uzbekistan w koalicji antyterrorystycznej	130
3.1.2.2. Uzbekistan wobec sąsiadów z obszaru postsowieckiego	132
3.1.2.3. Wektor chiński w polityce Taszkontu	137
3.2. Rosyjskie koncepcje polityki zagranicznej wobec Azji Centralnej	
i jej aktywność w regionie.....	139
3.2.1. Etapy formowania strategii regionalnej Federacji Rosyjskiej.....	139
3.2.2. Aktywność Rosji w Azji Centralnej.....	144
 Rozdział 4. Polityka zagraniczna Uzbekistanu wobec Rosji: 1991-2013.....	151
4.1. Trud niepodległości (1992-1993).....	153
4.1.1. Problem Tadżykistanu.....	153
4.1.2. Strefa rublowa	155
4.2. Budowanie niezależności (1994-1998).....	158
4.2.1. Relacje bilateralne: ochłodzenie, potem odprężenie	158
4.2.2. Priorytety: armia i gospodarka	161
4.2.3. Niechęć wobec integracji pod egidą Rosji.....	163
4.2.4. Współpraca z Zachodem	166
4.3. Rok 1999 – próba zmiany wektora polityki zagranicznej.....	167
4.4. „Kryzys batkański” i ponowne zbliżenie z Rosją (1999-2001).....	170
4.5. Wojna z terroryzmem – zwrot ku sojuszowi z USA (2001-2003)	173
4.5.1. Koalicja antyterrorystyczna.....	173
4.5.2. Wewnętrzne ograniczenia sojuszu ze Stanami Zjednoczonymi.....	174
4.6. Zbliżenie z Rosją w obliczu konfliktów wewnętrznych (2003-2006)	177
4.6.1. Partnerstwo strategiczne.....	177
4.6.2. Andżan i Układ sojuszniczy z Rosją	179
4.7. Ponowna odbudowa niezależności (po 2006 roku).....	182
 Zakończenie.....	189
 Bibliografia	197
Indeks nazwisk	209
Indeks geograficzny	215
Резюме	219
Aneksy	225

ROZDZIAŁ 3

Uzbekistan na arenie międzynarodowej

3.1. Ewolucja najbliższego otoczenia zewnętrznego

Uzbekistan zaistniał we współczesnych stosunkach międzynarodowych w momencie dla nich kluczowym: w chwili rozpadu Związku Sowieckiego i zarazem załamania dotychczasowego układu sił na świecie. Wcześniejszy – binarny – ład międzynarodowy legł w gruzach, a w jego miejsce pojawił się „nieład, którego naturę trudno było uchwycić”¹. Stany Zjednoczone, chociaż okazały się faktycznym zwycięzcą zimnej wojny, stanęły wobec złożonych wyzwań, związanych „z przejęciem coraz większej odpowiedzialności za pokój i bezpieczeństwo międzynarodowe”². Trudności te uwidoczniły się już w podjętych przez USA zabiegach mających na celu pokojowe rozwiązanie konfliktów na Bliskim Wschodzie³. Rosja – kontynuator ZSRS w strukturach globalnych – z początku nie potrafiła „jednoznacznie określić swojej roli ani w skali systemu międzynarodowego, ani na (...) postradzieckim obszarze WNP”⁴. Polityka Rosji wobec członków WNP z początkiem lat 90. była bardziej reaktywna niż aktywna. Co do innych liczących się aktorów politycznych – państwa Europy zdawały się bardziej pochłonięte procesem integracji wewnątrz kontynentu niż rozwojem sytuacji na świecie,

¹ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa Federacji Rosyjskiej*, Warszawa 2006, s. 229.

² E. Cziomer, *Przełamanie konfliktu Wschód–Zachód na przełomie lat 80. i 90. oraz skutki jego przezwyciężenia*, [w:] *Międzynarodowe stosunki polityczne*, red. E. Cziomer, Kraków 2008, s. 253-254.

³ USA silniej zaangażowały się w trudne negocjacje izraelsko-palestyńskie oraz w konflikt pomiędzy Irakiem i Kuwejtem. Żaden z tych konfliktów nie został jednak ostatecznie rozwiązany. J. Zając, *Destabilizująca rola USA na Bliskim Wschodzie*, [w:] *Czynniki stabilizacji i destabilizacji w stosunkach międzynarodowych na początku XXI wieku. Księga pamiątkowa poświęcona Profesorowi Lubomirowi Zyblikiewiczowi*, red. I. Stawowy-Kawka, Kraków 2009, s. 360.

⁴ E. Cziomer, *Przełamanie konfliktu Wschód–Zachód...*, s. 254.

zaś Chiny dopiero przekładały własny *boom* ekonomiczny na ambicje w polityce międzynarodowej. Bezpośrednio po radykalnej zmianie 1991 roku dla systemu międzynarodowego nastąpił zatem „okres przejściowy”. Jego konsekwencje stały się doskonale widoczne w przemianach zachodzących w azjatyckiej części przestrzeni postsowieckiej. Tamtejsze republiki, stanowiące wcześniej peryferyjną co prawda, lecz integralną część jednego z dwóch supermocarstw, po 1991 roku znalazły się na uboczu wydarzeń światowych. Izolację regionu pogłębiały trudności transformacji politycznej i gospodarczej.

Elity postkomunistyczne Uzbekistanu, które stosunkowo szybko i skutecznie opanowały sytuację wewnętrzną, starały się przełamać ową izolację, sprzyjającą utrwalaniu pozycji Rosji jako naturalnego przywódcy na przestrzeni postsowieckiej. Jednak wysiłki Taszkontu, mające na celu nawiązanie bliższych kontaktów z państwami zachodnimi, przynosiły umiarkowany efekt. Pierwszy europejski przywódca, który pojawił się z oficjalną wizytą w Taszkencie – francuski prezydent François Mitterrand – przybył dopiero wiosną 1994 roku⁵. Z kolei spotkanie Islama Karimowa z prezydentem USA, o które długo zabiegała strona uzbecka, doszło do skutku dopiero w czerwcu 1996 roku w Waszyngtonie⁶. Jedynym wyraźnym sukcesem zachodniej polityki Karimowa było w tym czasie przystąpienie Uzbekistanu do NATO-wskiego programu Partnerstwo dla Pokoju, co nastąpiło w lipcu 1994 roku⁷.

Równolegle Taszkont zabiegał o uzyskanie jak najszerzego wpływu na sytuację w otaczającym go regionie – skuteczna promocja własnych interesów w najbliższym sąsiedztwie miała przyczynić się do uniezależnienia od Rosji jako jedynego gwaranta *status quo* na przestrzeni postsowieckiej. Islam Karimow, formułując najważniejsze cele polityki zagranicznej Uzbekistanu, wspominał, iż kraj ten, położony w samym środku Azji Centralnej, powinien spełniać rolę integracyjną względem pozostałych republik. Zadanie to nie było łatwe, ponieważ kres *pax sovietica* w regionie oraz zastąpienie granic administracyjnych przez państwowe spowodowały eskalację dotąd uspiionych konfliktów, zwłaszcza religijnych oraz etnicznych. W 1991 roku, gdy na miejscu ZSRS powstało piętnaście nowych republik, okazało się, że we wszystkich krajach graniczących z Uzbekistanem przeważa ludność muzułmańska⁸. Sam Uzbekistan uniknął wojny domowej pomiędzy zwolennikami państwa laickiego a wyznaniowego, zaś ukształtowany tam reżim polityczny Islama Karimowa zachował stabilność. Jednak konfliktogenna

⁵ *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1994, nr 4-5 (21-22), s. 40-41.

⁶ Zob. A. Eberhardt, *op. cit.*, s. 139. Por. *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1996, nr 7 (48), s. 14.

⁷ Zob. *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1996, nr 7 (48), s. 23.

⁸ Według danych udostępnianych przez amerykański Departament Stanu największy procentowy udział ludności muzułmańskiej posiada Afganistan – 99%, najmniejszy zaś Kazachstan – 65%. Zob. *Religious Demography: Afghanistan, Kazakhstan, Kyrgyz Republic, Tajikistan, Turkmenistan, Uzbekistan*, „International Religious Freedom Report for 2011”, [on-line:] <http://www.state.gov/j/drl/rls/irf/religiousfreedom/index.htm#wrapper>, dostęp: 12 XII 2012.

sytuacja w graniczących z nim republikach – Tadżykistanie i Afganistanie – stała się jednym z najistotniejszych wyznaczników jego polityki zagranicznej i sprawdzianem uzbeckich aspiracji do zrównoważenia roli Rosji w regionie.

3.1.1 Pierwsze dziesięciolecie niepodległości

3.1.1.1. Aktywność Uzbekistanu wobec konfliktu tadżyckiego

Konflikt tadżycki rozgrywał się z perspektywy uzbeckiej na kilku płaszczyznach. Miał on, poza wymiarem religijnym czy etnicznym, także znaczenie historyczne. Przed rewolucją październikową terytoria zamieszkane przez ludność posługującą się językiem staroperskim określane były jako Buchara Wschodnia i wchodziły w skład, zdominowanego przez żywioł turański, emiratu Buchary. Tadżycka Socjalistyczna Republika Sowiecka powstała w 1929 roku, wcześniej wchodziła w skład Uzbeckiej SRS jako terytorium autonomiczne. Jednym ze skutków wcześniejszych więzi państwowych była niejednorodność etniczna Tadżykistanu. U progu niepodległości piątą część jego ludności stanowili Uzbeki, skoncentrowani na północy kraju, w Kotlinie Fergańskiej⁹, wokół miasta Leninabad (od lutego 1991 roku Chodżent). Tamtejsza, tradycyjnie prouzbecka, elita partyjna (zwana leninabadczykami), z uwagi na dominującą rolę swego regionu w gospodarce republiki, wyrażała aspiracje do podobnej hegemonii politycznej. Aby zachować wpływ na rozwój sytuacji w państwie po rozpadzie ZSRS, doszła do porozumienia z przedstawicielami najbiedniejszego z regionów republiki – Kulabu. Dzięki owemu sojuszowi międzyregionalnemu wybory prezydenckie w republice, które odbyły się 24 listopada 1991 roku, wygrał forsowany przez leninabadczyków Rahmon Nabijew, były (w latach 1982-1985) pierwszy sekretarz Tadżyckiej Partii Komunistycznej¹⁰. Z perspektywy opozycji, skupionej w Związku Sił Demokratycznych, a głoszącej głównie hasła odrodzenia narodowego i religijnego¹¹, wynik ten musiał być odebrany jako petryfikacja dotychczasowego układu politycznego: dominacji elit postkomunistycznych i zarazem prouzbeckich w republice. Konfrontacyjna

⁹ Do Tadżykistanu należy zachodnia część kotliny, wydzielona administracyjnie jako obwód sogdyjski (do 2000 roku – leninabadzki), ze stolicą w Chodżencie. Zob. G.R. Capisani, *Nowe państwa Azji Środkowej*, tłum. M. Czekalski et al., Warszawa 2004., s. 265, przyp. 40.

¹⁰ Rahmon Nabijew zdobył według oficjalnych danych 58% głosów, podczas gdy jego najpoważniejszy kontrkandydat, popierany przez opozycję Dawlat Chudonazarow, uzyskał 30% poparcia. Zob. M. Lang, *Wojna domowa i proces pokojowy*, [w:] *Tadżykistan. Historia – społeczeństwo – polityka*, Warszawa 2002, *Współczesna Azja Centralna*, s. 155-156.

¹¹ Zgodnie z logiką ewolucji politycznej w ZSRS opozycja tadżycka kształtowała się w okresie *pieriestrojki*, a ramy instytucjonalne zyskiwała u progu rozpadu państwa sowieckiego. Zarejestrowane zostały wówczas ugrupowania demokratyczne: Demokratyczna Partia Tadżykistanu, nacjonalistyczne: Odrodzenie (*Rastochez*), oraz islamskie: Islamska Partia Odrodzenia Tadżykistanu. Zob. *ibidem*, s. 151-154.

postawa prezydenta i jego otoczenia względem przeciwników politycznych¹² doprowadziła do masowych demonstracji antyrządowych, organizowanych w stolicy kraju – Duszanbe – od marca do maja 1992 roku. Swoją postawą opozycja zmusiła Rahmona Nabijewa do ustępstw: 7 maja wyraził on zgodę na utworzenie rządu koalicyjnego z udziałem sił demokratycznych i islamskich, zaś we wrześniu, pod naciskiem nowego gabinetu, podał się do dymisji. Równolegle jednak, wczesnym latem, rozpoczęła się otwarta konfrontacja zbrojna pomiędzy siłami prokomunistycznego Frontu Narodowego – wywodzącymi się głównie z Kulabu¹³, oraz oddziałami opozycji, zdominowanymi liczebnie przez Islamską Partię Odrodzenia Tadżykistanu (IPOT)¹⁴. Z perspektywy władz w Taszkencie taka dynamika przemian w sąsiedniej republice postrzegana była jako zagrożenie. Zwycięstwo tadżyckiej opozycji mogło bowiem ośmielić podobne ugrupowania w samym Uzbekistanie, kwestionujące władzę Islama Karimowa. Realność takiego rozwiązania potwierdzały chociażby żądania uznania praw tadżyckiej mniejszości w Samarkandzie i Bucharze¹⁵. Taszcent obawiał się zwłaszcza destabilizacji sytuacji w graniczącym bezpośrednio z Uzbekistanem obwodzie leninabadzkim. Z tego względu wspierał militarnie władze w Chodżencie – lotnictwo uzbeckie bombardowało pozycje oddziałów islamskich usiłujących przeniknąć w głąb obwodu – oraz formujące się w Kulabie oddziały Frontu Narodowego¹⁶. Latem 1992 roku Islam Karimow wystąpił także z inicjatywą ustanowienia sił pokojowych WNP, które już w październiku tego roku zostały sformowane i wysłane do Tadżykistanu¹⁷. Kulminacja walk, która nastąpiła jesienią, doprowadziła do wyparcia zwolenników rządu z Duszanbe. Nie byłoby to prawdopodobnie możliwe bez pomocy z zewnątrz: w listopadzie Rosja i Uzbekistan udzieliły Frontowi Narodowemu wsparcia wojskowego. W bazie wojskowej w Termezie sformowano wspólny, uzbecko-tadżycki oddział szturmowy, który z początkiem grudnia rozpoczął walki przeciw opozycji¹⁸. Był to moment kulminacji wpływów uzbeckich w sąsiedniej republice. Wyparcie oddziałów islamskich umożliwiło sojuszowi elit Chodżentu i Kulabu przeprowadzenie korzystnych dla nich zmian politycznych podczas listopadowej sesji tadżyckiej Rady Najwyższej. Na czele państwa, jako przewodniczący parlamentu,

¹² Władze rozpoczęły przygotowania do procesów sądowych przeciwko liderom ugrupowań opozycyjnych, zamierzały również zdelegalizować Islamską Partię Odrodzenia Tadżykistanu. Zob. M. Lang, *op. cit.*, s. 156.

¹³ Już podczas wiosennej fali demonstracji w stolicy Tadżykistanu przedstawiciele Kulabu wznosili hasła: „Precz z islamem” (*Долой исламу*) oraz „Chwała KPZS” (*Слава КПСС*). Zob. *Международные отношения в Центральной Азии. События и документы*, red. А.Д. Богатов, Москва 2011, s. 248.

¹⁴ Zob. M. Lang, *op. cit.*, s. 159.

¹⁵ *Ibidem*, s. 162.

¹⁶ Zob. *Международные отношения...*, s. 250. Por. M. Lang, *op. cit.*, s. 162.

¹⁷ *Szczyt WNP w Biszkeku*, „Za Uralem” 1992, nr 3, s. 11.

¹⁸ M. Lang, *op. cit.*, s. 163.

stał przedstawiciel Kulabu – Emomali Rachmonow¹⁹. Rozwiązanie to postrzegane było wówczas jako tymczasowe, gdyż po pokonaniu opozycji urząd głowy państwa miał powrócić do osoby wywodzącej się z Chodżentu. Stało się jednak inaczej – nowy przewodniczący parlamentu w równym stopniu pochłonięty był zwalczaniem oddziałów islamskich, jak umacnianiem własnej władzy. Te ostatnie wysiłki znalazły odzwierciedlenie w dokonanych w 1994 roku zmianach w konstytucji, polegających na przywróceniu urzędu prezydenta republiki. Zorganizowane w listopadzie tego samego roku wybory prezydenckie wygrał Emomali Rachmonow, zdobywając 58% głosów i pokonując jedynego kontrkandydata – leninabadczyka – Abdumalika Abdullodżonowa. Równolegle trwały walki ze Zjednoczoną Opozycją Tadżycką, zorganizowaną głównie w oparciu o struktury IPOT, a podejmującą działania z baz położonych w północnych prowincjach Afganistanu. Niezdolność żadnej ze stron do odniesienia całkowitego zwycięstwa oraz wzrastająca liczba ofiar konfliktu doprowadziły do rozpoczęcia negocjacji pokojowych, którym patronowała Rosja. We wspomnianych rokowaniach w ogóle nie uczestniczyli popierani przez Taszkent przedstawiciele Chodżentu, co wywoływało frustrację tamtejszych elit. W mieście tym w maju 1996 roku doszło do manifestacji przeciwko rosnącej dominacji prezydenta i wspierających go przedstawicieli Kulabu. W dwa miesiące później był kandydat na prezydenta – A. Abdullodżonow – utworzył Ruch Odrodzenia Narodowego, który bezskutecznie usiłował włączyć się w proces pokojowy w charakterze trzeciej strony negocjacji²⁰. Inną przeszkodą na drodze do porozumienia stała się rebelia kierowana przez pułkownika Mahmuda Chudojberdijewa, Uzbeka z pochodzenia²¹. W lutym 1996 roku jego oddziały, stacjonujące na zachodzie kraju, tuż przy granicy z Uzbekistanem, zajęły ważną ze względów strategicznych hutę aluminium w Tursunzade²². Prawdopodobnie działał on z inspiracji władz w Taszkencie, niezadowolonych z utraty wpływu na przebieg procesu pokojowego w Tadżykistanie. Uzbeki posiadali wprawdzie status obserwatora wspomnianych negocjacji, jednak żadna z ośmiu rund rozmów, które przeprowadzono w latach 1994-1997, nie odbyła się na terytorium uzbeckim²³. Pomimo wspomnianych przeszkód negocjacje zakończyły się 27 czerwca 1997 roku podpisaniem w Moskwie porozumienia o zakończeniu wojny. Na jego mocy przedstawiciele opozycji mieli uzyskać m.in. 30% stanowisk na wszystkich szczeblach władzy wykonawczej. Taki obrót sprawy, dowodzący marginalizacji elit z Chodżentu, nie satysfakcjonował także Taszkentu – Islam Karimow do końca

¹⁹ M. Lang, *op. cit.*, s. 156-161.

²⁰ *Ibidem*, s. 173-174.

²¹ Zob. *Международные отношения...*, s. 340.

²² Zob. M. Lang, *op. cit.*, s. 173.

²³ Kolejne rundy negocjacji odbywały się w: Moskwie (pierwsza i czwarta), Teheranie (druga, szósta i ósma), Islamabadzie (trzecia), Ałmaty (czwarta), Aszchabadzie (piąta). Zatem żadne istotne spotkanie nie odbyło się w Uzbekistanie, który skądinąd był niezwykle zainteresowany rozwojem sytuacji w sąsiedniej republice. Zob. *ibidem*, s. 169-176.

sierpnia odmawiał uznania zawartego porozumienia²⁴. Z ust uzbeckich polityków padały oskarżenia o to, iż zaproszenie IPOT do rządu oznacza faktyczne usankcjonowanie obecności w Tadżykistanie bojowników z innych, nielegalnych ugrupowań religijnych, w tym radykalnego Islamskiego Ruchu Uzbekistanu. To czyniło stosunki dwustronne niezwykle napiętymi. Okazją do ich zaostreżenia były wydarzenia z listopada 1998 roku, gdy oddziały dowodzone przez płk. Chudojberdijewa wkroczyły z terytorium Uzbekistanu do obwodu leninabadzkiego i zajęły stolicę regionu. Co istotne, zostały stamtąd wyparte po kilku dniach przez połączone siły rządowe oraz IPOT, a władze w Duszanbe oskarżyły Taszkent o inspirację owych ataków i chęć oderwania tego regionu od Tadżykistanu²⁵. Do kolejnego spięcia w stosunkach dwustronnych doszło latem 1999 roku, gdy bojownicy Islamskiego Ruchu Uzbekistanu, posiadający bazy w północnym Afganistanie²⁶, wdarli się z terytorium Tadżykistanu do Kirgistanu, w pobliżu miasta Batken (Баткен). Ich celem było przedostanie się do uzbeckiej części Kotliny Fergańskiej i wywołanie tam powstania przeciw władzy Islama Karimowa. Nieliczna oraz słabo wyszkolona armia kirgistańska nie była w stanie spacyfikować sytuacji, tymczasem Uzbekistan zdecydował się przeprowadzić naloty na pozycje bojowników tak w pobliżu Batkenu, jak i na terytorium Tadżykistanu. „Kryzys batkeński” skutkował ponownymi oskarżeniami o bezpośrednią ingerencję Taszkentu na terytorium sąsiadujących z nim państw²⁷. Z drugiej strony Uzbekistan wysuwał zarzuty wobec władz w Duszanbe o tolerowanie obecności islamskich ekstremistów na tadżyckim terytorium. Potwierdziły się one latem 2000 roku, gdy ponownie doszło do walk armii Uzbekistanu z oddziałami IRU, które wtargnęły do obwodu surchandaryjskiego z terytorium Tadżykistanu²⁸. Względna normalizacja stosunków dwustronnych nastąpiła dopiero w czerwcu 2000 roku, wraz z pierwszą oficjalną wizytą Islama Karimowa w Duszanbe i podpisaniem Układu o wiecznej przyjaźni²⁹. Przyczyną wspomnianego ocieplenia, chwilowego zresztą, był niekorzystny dla obu krajów rozwój sytuacji w sąsiadującym z nimi Afganistanie.

3.1.1.2. Skutki niestabilności Afganistanu

Dla transformacji postsowieckich republik Azji Centralnej – w tym zwłaszcza Tadżykistanu i Uzbekistanu – niestabilność polityczna graniczącego z nimi Afganistanu miała znaczenie kolosalne. Wcześniejsze zaangażowanie Związku Sowieckiego w tym kraju – zwłaszcza dziesięcioletnia (w latach 1979-1989)

²⁴ M. Lang, *op. cit.*, s. 168-177.

²⁵ Zob. *Международные отношения...*, s. 299 i 340.

²⁶ A zdaniem władz uzbeckich również w Tadżykistanie. Zob. *ibidem*, s. 298.

²⁷ *Republiki azjatyckie*, „Tydzień na Wschodzie” 1999, nr 31 (149), s. 9-10. Por. *Republiki azjatyckie*, „Media” 1999, nr 88, s. 9.

²⁸ Zob. *Международные отношения...*, s. 301.

²⁹ *Islam Karimow w Tadżykistanie*, „Tydzień na Wschodzie” 2000, nr 24 (188), s. 23.

operacja „ograniczonego kontyngentu” armii sowieckiej, wspierającej prokomunistyczny rząd przeciwko partyzantce islamskiej – w poważnym stopniu zaciążyło na postawie młodych państw wobec problemu afgańskiego. Już u schyłku lat 80. władze w Moskwie umożliwiły organom republikańskim w Taszkencie i Duszanbe zawieranie bezpośrednich umów o współpracy regionalnej z prowincjami afgańskimi³⁰. Było to zrozumiałe ze względu na liczebność diaspor: uzbeckiej i tadżyckiej, w północnym Afganistanie³¹, a służyło zapewne stabilizacji politycznej w tym kraju, szczególnie w przygranicznych regionach, po wycofaniu z niego w 1989 roku wojsk sowieckich. Rozpad Związku Sowieckiego zmienił jednak układ sił w Afganistanie. Prokomunistyczny rząd Mohammada Nadżibullaha nie był w stanie utrzymać kontroli nad krajem bez pomocy wojskowej ZSRR, zwłaszcza wobec nasilającego się nacisku ugrupowań islamskich oraz lokalnych przywódców partyzanckich. Już 28 kwietnia 1992 roku stolica kraju, Kabul, została zajęta przez wojska „Sojuszu Północnego”, na czele których stał przedstawiciel mniejszości tadżyckiej, Ahmed Szach Masud. Inny polityk pochodzenia tadżyckiego, Burhanuddin Rabbani, zaczął pełnić obowiązki prezydenta kraju³².

Ewolucja sytuacji w Kabulu – równoległa do wydarzeń w Duszanbe, gdzie opozycja zmusiła Rahmona Nabijewa do powołania koalicyjnego rządu – była ze wszech miar niekorzystna dla reżimu w Taszkencie. Nowe władze afgańskie, w poważnym stopniu zdominowane przez diasporę tadżycką, chociaż dalekie od fundamentalizmu islamskiego³³, wspierały jednak działania IPOT³⁴, później zaś udzielały jej schronienia na swym terytorium. Tymczasem Islam Karimow liczył na uzyskanie wpływów w Afganistanie za pośrednictwem tamtejszej mniejszości uzbeckiej. Jej przedstawiciel, generał Abdul Raszid Dostum, wcześniej jeden z dowódców wojsk podległych rządowi komunistycznemu, był założycielem Islamskiego Narodowego Ruchu Afganistanu, zmierzającego do federalizacji państwa oraz – wbrew nazwie – do zachowania jego świeckości³⁵. Dzięki

³⁰ Zob. *Международные отношения...*, s. 222-223.

³¹ Liczba Uzbeków w Afganistanie sięga 2,5 mln osób. 8 mln osób i stanowią 27% mieszkańców tego kraju. Zob. *The World Factbook. Afghanistan. People and society*, [on-line:] <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/af.html#People>, dostęp: 11 XII 2012.

³² Zob. *Международные отношения...*, s. 242.

³³ Wiceminister spraw zagranicznych w rządzie B. Rabbaniego, Hamid Karzaj, odrzucał wówczas oskarżenia uzbeckie o szerzenie prozelityzmu w regionie, tłumacząc, iż Afganistan nie ingeruje w wewnętrzne sprawy sąsiadów. Zob. B. Teles Fazendeiro, *Uzbekistan's Afghan Interests and Its Foreign Policy After 2014. A Turning Point for Opening Central Asia*, „Central Asia Series” 2003, nr 12, s. 6.

³⁴ A. Głogowski, *Afganistan a sytuacja w Azji Środkowej przed i po upadku ZSRR*, [w:] *Rozpad ZSRR i jego konsekwencje dla Europy i świata*, część 4: *Reinterpretacja po dwudziestu latach*, red. A. Jach, M. Kuryłowicz, Kraków 2012, s. 446.

³⁵ *Генерал Абдул Рашид Достум*, [on-line:] <http://www.ctaj.elcat.kg/tolsty/c/c018.html>, dostęp: 11 XII 2012.

doświadczeniu zdobytemu w armii afgańskiej oraz przejęciu przez oddziały pod jego dowództwem części sowieckiego sprzętu wojskowego zdołał on podporządkować sobie częściowo północne prowincje kraju (graniczące z Uzbekistanem), włącznie z miastem Mazar-i-Szarif. Występował też przeciwko rządowi w Kabulu, zabiegając o usunięcie ze stanowisk B. Rabbaniego oraz ministra obrony Ahmeda Szacha Masuda. W tym celu zawarł nawet sojusz z niechętnym Tadżykom przywódcą pusztuńskim³⁶ Gulbuddinem Hekmatjarem³⁷, z którym w styczniu 1994 roku podjął nieudaną próbę opanowania Kabulu³⁸. Wyrazem poparcia dla jego działań ze strony Taszkontu było osobiste spotkanie generała z Islamem Karimowem na początku 1995 roku³⁹ oraz wsparcie materialne – dostawy energii elektrycznej, żywności i uzbrojenia – ze strony Uzbekistanu dla podległych Dostumowi terytoriów⁴⁰.

Postawa reżimu Islama Karimowa wobec południowego sąsiada i toczącego się tam konfliktu uległa zmianie dopiero w 1996 roku. Przyczyną były sukcesy talibów, ugrupowania wywodzącego się z pusztuńskiej większości, a zmierzającego do całkowitej islamizacji życia w Afganistanie. Zdołali oni w ciągu roku opanować południową część kraju, a 27 września wkroczyć do Kabulu, gdzie proklamowali Islamski Emirát Afganistanu. Republiki Azji Centralnej – w tym Uzbekistan i Tadżykistan – nie uznały władzy talibów⁴¹. Skutkiem tego było wymuszone odtworzenie „Sojuszu Północnego” i połączenie sił uzbeckich i tadżyckich w walce z fundamentalizmem islamskim. Mimo to talibom udało się w 1998 roku zająć najważniejsze miasto północnego Afganistanu, Mazar-i-Szarif, i zmusić do emigracji przywódcę oddziałów uzbeckich – Abdula Raszida Dostuma⁴². Co więcej, nowy reżim w Kabulu zaczął współpracować z Islamskim Ruchem Uzbekistanu, wspierając jego próbę przeniknięcia do Kotliny Fergańskiej, podjętą w sierpniu 1999 roku (opisany już „kryzys batkeński”)⁴³. Tym samym doszło do odwrócenia

³⁶ Pusztuni to najliczniejsza grupa etniczna Afganistanu, stanowią 43% jego ludności, zamieszkując głównie południową część kraju. Zob. *The World Factbook. Afghanistan...*

³⁷ Ten ostatni co prawda w czerwcu 1993 roku został mianowany przez prezydenta B. Rabbaniego premierem Afganistanu, jednak nie zakończyło to sporów pomiędzy poszczególnymi grupami mudżachedinów. Zob. *Международные отношения...*, s. 243.

³⁸ G. Leupp, *Meet Mr. Blowback. Gulbuddin Hekmatyar*, „Counterpunch” 2003, 13-16 II, [on-line:] <http://www.counterpunch.org/2003/02/14/meet-mr-blowback-gulbuddin-hekmatyar>, dostęp: 11 XII 2012.

³⁹ И. Ротарь, *Дустумистан*, „Русские новости” 2009, 20 VIII, [on-line:] <http://www.russianews.ru/newspaper/26227/26289>, dostęp: 11 XII 2012.

⁴⁰ Zob. *Международные отношения...*, s. 245.

⁴¹ Jedynie Turkmenistan zdecydował się uznać nowy rząd w Kabulu i wyraził zgodę na utworzenie jego przedstawicielstwa w Aszchabadzie. *Ibidem*, s. 284.

⁴² W sierpniu 1998 roku generał emigrował do Uzbekistanu. Zob. *Генерал Абдул Рашид Достум*.

⁴³ W obozach przygotowawczych na terytorium Afganistanu przebywało około 1,5 tys. bojowników IRU. Zob. *Международные отношения...*, s. 291.

sytuacji sprzed kilku lat, gdy to Uzbekistan w miarę skutecznie oddziaływał na przemiany polityczne w Afganistanie.

3.1.1.3. Stosunki z Kazachstanem i Kirgistanem

Relacje Uzbekistanu z Kazachstanem oraz Kirgistanem, chociaż również niepozabawione problemów, pozostawały w pierwszym dziesięcioleciu po rozpadzie ZSRS w cieniu dalece trudniejszych stosunków Taszkontu z Duszanbe oraz Kablem. Współpracę Islama Karimowa z przywódcą Kazachstanu – Nursułtanem Nazarabajewem, utrudniały niewątpliwie ambicje obu polityków do uczynienia ze swoich krajów ośrodków integracji Azji Centralnej. Kazachstan wydawał się zajmować w tej rywalizacji lepszą pozycję wyjściową, ze względu na brak bezpośredniego uwikłania w konflikty religijne, co z kolei wynikało z jego położenia geograficznego. Republika ta – największa w regionie⁴⁴ – odsunięta jest bowiem na północ od, stanowiącej symboliczny środek regionu, Kotliny Fergańskiej. Środkowisko geograficzne z jednej strony było mocną stroną Kazachstanu, z drugiej zaś niosło wiele problemów. Niezwykle długa granica z Rosją⁴⁵ oraz skomplikowany skład etniczny republiki – w przeddzień rozpadu ZSRS liczba Kazachów oraz Rosjan wynosiła tam po około 40% mieszkańców⁴⁶ – osłabiały jej pozycję międzynarodową, zarazem przesuwając środek ciężkości kazachstańskiej polityki zagranicznej w kierunku Rosji⁴⁷. Najpoważniejszą inicjatywą międzynarodową tego kraju był ogłoszony w marcu 1994 roku pomysł utworzenia (na bazie Wspólnoty Niepodległych Państw) Związku Eurazjatyckiego. Uzbekistan, który zaledwie kilka miesięcy wcześniej zainicjował, *nota bene* wespół z Kazachstanem, działalność organizacji *stricte* regionalnej – Centralnoazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej⁴⁸ – do tej propozycji odniósł się chłodno. Islam Karimow wprost oświadczył, iż jest ona sloganem, „którego celem jest wzmocnienie osobistego autorytetu Nursułtana Nazarabajewa”⁴⁹. Podobnie zareagowała Moskwa, ignorując propozycje kazachstańskie i inicjując równolegle ścisłą współpracę z Mińskiem,

⁴⁴ Kazachstan zajmuje powierzchnię 2,7 mln km². Zob. A. Zamarajewa, *Kazachstan – Uzbekistan. Rywalizacja o przywództwo w Azji Centralnej*, Pułtusk 2007, s. 41.

⁴⁵ Odcinek granicy kazachstańsko-rosyjskiej wynosi 6846 km i jest dłuższy niż łączna granica Uzbekistanu z wszystkimi jego sąsiadami (6221 km). Zob. *ibidem*.

⁴⁶ Zob. A. Wierzbicki, *Etnopolityka w Azji Centralnej. Między wspólnotą etniczną a obywatelską*, Warszawa 2008, s. 152.

⁴⁷ Nursułtan Nazarabajew niejednokrotnie określał Rosję mianem „partnera numer jeden” czy też „historycznego przyjaciela danego od Boga”. Zob. A. Zamarajewa, *Kazachstan – Uzbekistan. Rywalizacja o przywództwo w Azji Centralnej*, Pułtusk 2007, s. 73.

⁴⁸ Centralnoazjatycka Wspólnota Gospodarcza miała, zgodnie z zamierzeniami jej pomysłodawców, jednoczyć na bazie ekonomicznej wyłącznie kraje regionu – Rosji nie zaproszono do udziału w tej inicjatywie. Zob. *Nowy alians godzi w interesy Rosji*, „Za Uralem” 1992/1993, nr 6, s. 34.

⁴⁹ *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1994, nr 4-5 (21-22), s. 42-43.

w ramach Związku Białorusi i Rosji⁵⁰. Kazachstan zmuszony był czasowo zrezygnować z ambicji regionalnych i przystąpić do projektów forsowanych przez partnerów rosyjskich. Zarazem skoncentrował się na rozwoju gospodarczym, co umożliwiały mu zdecydowanie większe niż w Uzbekistanie zasoby ropy naftowej⁵¹. Głównymi problemami w stosunkach kazachstańsko-uzbekistańskich były w tym czasie kwestie ekonomiczne oraz spory graniczne – tak jedne, jak i drugie stanowiły dziedzictwo wspólnej przeszłości. Uzbekistan kilkakrotnie – m.in. w latach 1996 i 1998, odcinał dostawy gazu do południowych prowincji Kazachstanu, żądając spłaty zaległego zadłużenia⁵². Ponadto Taszcent w 2000 roku jednostronnie dokonał demarkacji swej północnej granicy, co wywołało protest dyplomatyczny Astany⁵³.

Stosunki Uzbekistanu z Kirgistanem przez dłuższy czas pozostawały poprawne. Po dramatycznych wydarzeniach z czerwca 1990 roku, gdy w kirgiskiej części Kotliny Fergańskiej doszło do zamieszek na tle etnicznym, skierowanych przeciw mieszkającym tam Uzbekom⁵⁴, oba kraje prowadziły ostrożną politykę względem siebie. Kirgistan zezwolił między innymi na ochronę własnej przestrzeni powietrznej przez lotnictwo uzbeckie⁵⁵, pozytywnie odpowiadał też na regionalne inicjatywy Uzbekistanu: w 1993 roku przystąpił do Środkowoazjatyckiego Stowarzyszenia Regionalnego, z początkiem 1997 roku podpisał zaś forsowany przez Taszcent trójstronny Układ o wiecznej przyjaźni⁵⁶. Jednakże „kryzys batkeński” z 1999 roku wymusił rewizję wzajemnych stosunków. Islam Karimow wsparł co prawda przywództwo kirgiskie – i z pomocą wojska uzbeckiego do końca roku udało się wyprzeć bojowników IRU z południowego Kirgistanu. Jednak równolegle prezydent Uzbekistanu zaczął coraz silniej nalegać na rozwiązanie spornych kwestii terytorialnych – w tym budowę eksterytorialnych połączeń z uzbeckimi eksklawami otoczonymi przez terytorium sąsiada. Ponadto władze w Taszkencie zdecydowały o zaminowaniu granicy z Kirgistanem, co wywołało gwałtowny spór międzypaństwowy, zwłaszcza wobec faktu, iż pola minowe znalazły się także po kirgiskiej stronie granicy⁵⁷.

⁵⁰ W styczniu 1995 roku oba kraje podpisały umowę o unii celnej, zaś w kwietniu 1996 roku Układ o utworzeniu Stowarzyszenia Rosji i Białorusi. Zob. R. Czachor, *Zarys białorusko-rosyjskich stosunków politycznych na przestrzeni lat 1995-2007*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa krajów Wspólnoty Niepodległych Państw*, red. W. Baluk, Wrocław 2008, s. 71-72.

⁵¹ Oceniane są one na 4 mld ton. Zob. A. Zamarajewa, *op. cit.*, s. 45.

⁵² Zob. *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1996, nr 12 (53), s. 25-26; *Republiki azjatyckie*, „Wiadomości OSW” 1998, nr 85 (1648), s. 2.

⁵³ Zob. A. Zamarajewa, *op. cit.*, s. 89.

⁵⁴ Zob. *Международные отношения...*, s. 214.

⁵⁵ M. Sajnog, *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa Uzbekistanu*, [w:] *Polityka zagraniczna i bezpieczeństwa...*, s. 264.

⁵⁶ Układ ten podpisał także prezydent Kazachstanu. Zob. *Международные отношения...*, s. 299.

⁵⁷ Zob. M. Sajnog, *op. cit.*, s. 265.

3.1.1.4. Współpraca z krajami islamskimi

Pojawienie się w 1991 roku na mapie Eurazji pięciu muzułmańskich republik Azji Centralnej, zlekceważone przez wielkie mocarstwa, nie umknęło natomiast uwagi świata islamskiego. W tym kontekście warto zwrócić szczególną uwagę na zainteresowanie sytuacją w regionie, jakie wykazywały trzy państwa: Turcja, Iran oraz Pakistan. Władze w Ankarze dostrzegały korzyści płynące z faktu, iż cztery spośród pięciu nowych republik uznawały swoje tureckie korzenie – kulturowe oraz językowe. Iran przejawiał zainteresowanie rozwojem sytuacji w perskojęzycznym Tadżykistanie, natomiast Pakistan dostrzegał możliwości wielostronnej współpracy ekonomicznej, chociaż na bazie wspólnoty religijnej. Z perspektywy Uzbekistanu zainteresowanie wspomnianych krajów regionem Azji Centralnej wydawało się korzystne. Dywersyfikacja uzbeckich powiązań międzynarodowych zwiększała bowiem możliwości prowadzenia przezeń niezależnej od Rosji polityki zagranicznej.

Najintensywniej rozwijały się relacje uzbecko-tureckie. Źródłem bliskości były w tym przypadku nie tylko więzi kulturowo-językowe, ale również preferowany przez oba kraje świecki model państwa. Współpraca z Turcją postrzegana była też w regionie jako wariant pośredni relacji ze Stanami Zjednoczonymi – bliskim sojusznikiem Ankary w NATO⁵⁸. Już na początku 1992 roku władze w Taszkencie zwróciły się do rządu tureckiego z prośbą o reprezentowanie ich interesów w krajach, z którymi Uzbekistan nie nawiązał jeszcze stosunków dyplomatycznych⁵⁹. W październiku tego roku Islam Karimow podpisał Deklarację ankarską – symboliczny dokument, w którym państwa turekojęzyczne zobowiązywały się do rozwiązywania wzajemnych konfliktów na drodze pokojowej oraz poszanowania wzajemnej integralności terytorialnej i nienaruszalności granic. Wspomniana deklaracja zawierała także sformułowania dotyczące budowy systemu przesyłu ropy naftowej oraz gazu ziemnego z Azji Centralnej do Europy, przez terytorium Turcji, zaś z ominięciem Rosji⁶⁰. Dowodem zacieśniania stosunków było wstąpienie Uzbekistanu (wraz z pozostałymi republikami regionu poza Tadżykistanem) do promowanej przez Turcję, Iran i Pakistan Organizacji Współpracy Gospodarczej (ECO)⁶¹. Właśnie w kwestiach ekonomicznych współpraca uzbeckańsko-turecka przedstawiała się najdynamiczniej. Taszkent korzystał z tureckich kredytów, zwłaszcza na zakup zboża, cukru oraz lekarstw, a w 1995 roku Turcja stała się już najpoważniejszym inwestorem zagranicznym

⁵⁸ Dla administracji prezydenta George'a W. Busha wpływ Turcji na republiki Azji Centralnej miał być z kolei gwarancją powstrzymania tam wpływów irańskich, utożsamianych z antyzachodnią wersją islamu. Zob. *Международные отношения...*, s. 261.

⁵⁹ *Ibidem*, s. 262.

⁶⁰ Zob. *Azja Środkowa*, „Za Uralem” 1992, nr 4, s. 12.

⁶¹ Zob. *Azja Środkowa*, „Za Uralem” 1992, nr 5, s. 18.

w Uzbekistanie⁶². Okres intensywnej dwustronnej współpracy wieńczył podpisany w maju 1996 roku Układ o przyjaźni i współpracy⁶³. Na tym jednak ścisła kooperacja kończyła się. Uzbekistan dostrzegał, iż Turcja ma zbyt mały potencjał ekonomiczny, aby zrównoważyć wpływy rosyjskie w regionie – projektowany w Deklaracji ankarskiej rurociąg omijający Rosję pozostawał wciąż w sferze planów. Ponadto Islam Karimow, zaangażowany w konflikty w Tadżykistanie oraz Afganistanie, nie dostrzegał wystarczającego wsparcia swojej polityki ze strony władz w Ankarze. W Turcji znajdowali też schronienie uzbekcy opozycjoniści, np. Muhammad Solich⁶⁴. Stosunki uzbekistańsko-tureckie uległy pogorszeniu szczególnie w 1999 roku, gdy władze w Taszkencie zdecydowały o zamknięciu szkół tureckich w republice oraz skłoniły Uzbeków studiujących na tureckich uczelniach do powrotu do kraju. W odpowiedzi, władze w Ankarze odwołały swojego ambasadora w Taszkencie⁶⁵.

Nieco inaczej przedstawiały się relacje Uzbekistanu z Iranem i Pakistanem. Islam Karimow obawiał się wzmożonej aktywności irańskich władz w regionie i kilkakrotnie oskarżał Teheran o podburzanie do starć na tle religijnym w Tadżykistanie oraz Afganistanie⁶⁶. Stosunki uzbekistańsko-irańskie zdominowane były przez owe konflikty, stąd Taszkent z zadowoleniem przyjął zapewnienia Teheranu o jego neutralności wobec wydarzeń w Duszanbe i Kabulu⁶⁷. Zbliżenie z Teheranem było jednak niemożliwe, chociażby ze względu na równoległe – zażyłe – relacje Uzbekistanu z Izraelem. Szybkie nawiązanie stosunków dyplomatycznych z Tel Awiwem miało stanowić czytelny sygnał, iż Taszkent daleki jest od fundamentalizmu islamskiego⁶⁸. Islam Karimow zainteresowany był natomiast współpracą z Iranem w ramach Organizacji Współpracy Gospodarczej oraz eksportem własnych surowców energetycznych na południe, w kierunku Zatoki Perskiej⁶⁹. Rozmiary wzajemnej wymiany handlowej były jednak niewielkie.

Relacje z Pakistanem początkowo koncentrowały się również na wymiarze ekonomicznym: oba państwa zainteresowane były rozbudową szlaków komunikacyjnych, zwłaszcza drogi z Termezu, przez terytorium afgańskie, do pakistańskiego portu w Karaczi – odpowiednia umowa w tej sprawie podpisana została już w lipcu 1992 roku⁷⁰. Jednakże wojna domowa w Afganistanie utrudniła te plany, zarazem skierowała relacje uzbekistańsko-pakistańskie na zagadnienia

⁶² Zob. *Международные отношения...*, s. 262. Por. *Azja Środkowa*, „Za Uralem” 1992, nr 2, s. 14.

⁶³ *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1996, nr 5 (46), s. 27.

⁶⁴ A. Eberhardt, *op. cit.*, s. 137. Por. *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1995, nr 7 (36), s. 29.

⁶⁵ *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1996, nr 5 (46), s. 29.

⁶⁶ Zob. *Azja Środkowa*, „Za Uralem” 1992, nr 3, s. 8.

⁶⁷ Zob. *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1994, nr 8 (25), s. 23.

⁶⁸ Zob. *Azja Środkowa*, „Wiadomości OSW” 1992, nr 41 (117), s. 5.

⁶⁹ Rozmowy na ten temat zdominowały spotkanie prezydenta Uzbekistanu ze jego irańskim odpowiednikiem w październiku 1993 roku. *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1993, nr 16, s. 23.

⁷⁰ Zob. *Международные отношения...*, s. 264.

bezpieczeństwa regionalnego. Pomimo tego, iż do 1995 roku obie strony odbyły łącznie sto pięćdziesiąt spotkań⁷¹, nie zdołały uzgodnić wspólnego stanowiska w kwestii rozwiązania problemu afgańskiego. W 1996 roku Pakistan jednostronnie poparł w owym konflikcie talibów przeciw „Sojuszowi Północnemu”⁷² i tym samym doprowadził do ochłodzenia w stosunkach z Uzbekistanem.

Podsumowując, zaangażowanie Uzbekistanu w konflikty w sąsiadujących z nim republikach nie przyniosło w pierwszym dziesięcioleciu niepodległości spodziewanego efektu – uzyskania pozycji dominującej w regionie. Obrana przez władze w Taszkencie taktyka wspierania uzbeckich mniejszości w obu krajach okazała się nieskuteczna. Tak w Duszanbe, jak i w Kabulu do władzy doszli przedstawiciele najliczniejszych wspólnot etnicznych, postrzegający miejscowych Uzbeków jako diasporę nielojalną, skłoną do separatyzmu. Co więcej, obawa przed podporządkowaniem silniejszemu sąsiadowi skłoniła władze Tadżykistanu do rozmów z opozycją islamską i skorzystania z pośrednictwa Rosji – a nie Uzbekistanu – w rozwiązaniu swego konfliktu. Z kolei w Afganistanie przewagę uzyskali islamscy radykałowie, korzystający ze wsparcia Pakistanu, którego wpływy okazały się tam silniejsze niż uzbeckie.

Uzbekistan nie zdołał również, pomimo aktywności w tym względzie, zaznać swojej przewagi nad innymi państwami regionu: Kazachstanem i Kirgistanem. Zwłaszcza wobec północnego partnera prowadził on politykę konfrontacyjną, licząc na uzyskanie pozycji regionalnego lidera. Stosunki z krajami islamskimi także nie przełożyły się na wzmocnienie pozycji Taszkontu w Azji Centralnej. Bliska współpraca z Turcją okazała się czasowa, zaś wobec pozostałych krajów Uzbekistan, preferujący świecki model państwa, zachowywał daleko posunięty dystans. Postawa Uzbekistanu wobec sąsiadów w konsekwencji czyniła zeń kraj ambitny, jednak nieposiadający sojuszników w regionie, co było czynnikiem obniżającym jego możliwości względem tradycyjnego przywódcy na obszarze postsowieckim – Rosji.

⁷¹ Zob. *Uzbekistan*, „Za Uralem” 1995, nr 6 (35), s. 27.

⁷² Pakistańska premier Benazir Bhutto w 2001 roku tłumaczyła swoje wcześniejsze poparcie dla talibów przekonaniem, iż tylko oni mogą przywrócić w kraju pokój i porządek. Zob. G. Leupp, *op. cit.*

3.1.2. Wojna z terroryzmem i jej skutki regionalne

3.1.2.1. Uzbekistan w koalicji antyterrorystycznej

Zamachy terrorystyczne z 11 września 2001 roku, do których doszło z inicjatywy ukrywającego się w Afganistanie saudyjskiego przywódcy organizacji Al-Kaida, Usamy ibn Ladina (Osamy bin Ladena)⁷³, niespodziewanie zmieniły otoczenie międzynarodowe Uzbekistanu. W krótkim czasie Afganistan, za sprawą operacji wojsk NATO przeciwko reżimowi talibów, stał się głównym obiektem zainteresowania największych mocarstw. Umiedzynarodowienie konfliktu w Afganistanie przyczyniło się także do wydobycia z izolacji całego regionu Azji Centralnej. Dla Uzbekistanu wydarzenie to oznaczało możliwość wzmocnienia swej pozycji międzynarodowej dzięki współpracy z Waszyngtonem oraz szansę ponownego przejęcia inicjatywy w stosunkach z południowym sąsiadem.

Uzbekistańskie Ministerstwo Spraw Zagranicznych już 17 września zadeklarowało wolę przynależności tego kraju do koalicji antyterrorystycznej, wkrótce zaś Islam Karimow poinformował o gotowości do udostępnienia przestrzeni powietrznej republiki dla amerykańskiego lotnictwa wojskowego⁷⁴. Podpisana 5 października umowa bilateralna przewidywała udostępnienie wojskom USA walczącym z talibami bazy lotniczej w pobliżu miasta Karszi (*Qarshi-Xonobod*) na południu Uzbekistanu. Amerykanie z kolei zobowiązywali się do dbania o bezpieczeństwo terytorium Uzbekistanu od strony Afganistanu oraz reagowania w trybie pilnym na zagrożenia stabilności i integralności terytorialnej republiki⁷⁵. W styczniu 2002 roku Taszcent udostępnił drugi obiekt wojskowy – lotnisko w Termezie, tuż przy granicy afgańskiej – oddziałom armii niemieckiej wspierającym operację wojskową przeciw talibom⁷⁶.

Współpraca z USA oraz NATO przyniosła Uzbekistanowi szereg wymiernych korzyści. Na arenie międzynarodowej uzyskał on status sojusznika Stanów Zjednoczonych – w marcu 2002 roku Islam Karimow oraz George W. Bush podpisali w Waszyngtonie deklarację o partnerstwie strategicznym i współpracy⁷⁷, a rok później prezydent Uzbekistanu demonstracyjnie (jako jedyny przywódca pań-

⁷³ Funkcjonuje kilka wersji zapisu jego nazwiska, najbardziej rozpowszechnioną w mediach jest Osama bin Laden.

⁷⁴ *Jaka koalicja*, „Tydzień na Wschodzie” 2001, nr 34 (241), s. 12.

⁷⁵ *Sojusz uzbecko-amerykański*, „Tydzień na Wschodzie” 2001, nr 36 (243), s. 15-16.

⁷⁶ Z bazy tej korzystały także wojska belgijskie, brytyjskie, francuskie, hiszpańskie oraz holenderskie. Zob. *Политико-дипломатические маневры вокруг американо-натовских баз в Центральной Азии*, „Аналитический центр «Разумные решения»” 2005, 30 IX, [on-line:] <http://www.analitika.org/index.php/international-affairs/2-uncategorised/10200-20050930043228799>, dostęp: 12 XII 2012.

⁷⁷ Zob. *Prezydent Uzbekistanu w USA*, „Tydzień na Wschodzie” 2002, nr 11 (262), s. 21. W jej ramach USA zobowiązywały się zwracać szczególną uwagę na każde zagrożenie zewnętrzne

stwowy w regionie) poparł amerykańsko-brytyjską operację wojskową w Iraku⁷⁸. Ponadto w Kabulu zlikwidowany został zagrażający reżimowi w Taszkencie rząd talibów: w grudniu 2001 roku wojska „Sojuszu Północnego” wspierane przez lotnictwo amerykańskie wkroczyły do afgańskiej stolicy⁷⁹. Tym samym zlikwidowane zostało inne zagrożenie dla stabilności władzy Islama Karimowa: oddziały Islamskiego Ruchu Uzbekistanu, walczące po stronie talibów w północnym Afganistanie, zostały rozbite, zaś jeden z przywódców tej organizacji – Dżuma Namangani – zginął późną jesienią 2001 roku podczas walk o miasto Kunduz⁸⁰.

Taszkent starał się zdyskontować korzystny dla siebie rozwój sytuacji w Afganistanie wzmocnieniem wpływów w północnych prowincjach tego kraju. Już jesienią 2001 roku powrócił tam z emigracji gen. A. Raszid Dostum, który wkrótce został mianowany wiceministrem obrony w rządzie tymczasowym kierowanym przez Hamida Karzaja. Zaczął on rozszerzać swoje wpływy w przylegającej do Uzbekistanu afgańskiej prowincji Balch, gdzie, wobec słabości rządu w Kabulu, rywalizował z przywódcą miejscowych Tadżyków, Attą Mohammedem, następcą Ahmeda Szacha Masuda⁸¹. Obaj politycy zawarli jednak w 2004 roku porozumienie o wspólnej kontroli nad północnym Afganistanem⁸². Było to rozwiązanie korzystne dla Taszkentu, który w nowej sytuacji nie chciał opierać swej polityki „afgańskiej” jedynie na siłach etnicznych Uzbeków. Co prawda, wspierał militarnie gen. Dostuma, jednak równolegle utrzymywał dobre relacje z przywódcą Tadżyków. Ich symbolem stały się uroczyste obchody święta niepodległości Uzbekistanu, zorganizowane w 2004 roku w zarządzanej przez Attę Mohammeda prowincji Balch⁸³.

Intensywna współpraca uzbekistańsko-amerykańska, uwidaczniająca się zwłaszcza w Afganistanie, została zahamowana w latach 2005-2007, w efekcie brutalnego stłumienia przez wojsko uzbeckie protestów w Andiżanie. W lipcu 2005 roku, w odpowiedzi na krytykę ze strony władz USA, Uzbekistan zażądał wycofania wojsk amerykańskich z bazy lotniczej pod Karszi⁸⁴. Z kolei w styczniu 2006 roku Taszkent zamknął swoją przestrzeń powietrzną dla wojsk NATO, za wyjątkiem

dla bezpieczeństwa oraz integralności terytorialnej Uzbekistanu. Zob. *Международные отношения...*, s. 325.

⁷⁸ *Ibidem*, s. 327.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 319.

⁸⁰ Zob. *Ислам после коммунизма. Религия и политика в Центральной Азии*, Москва 2010, s. 224. Por. *Dżuma Namangani nie żyje*, „Tydzień na Wschodzie” 2001, nr 42 (249), s. 13.

⁸¹ Tadżycki dowódca polowy zginął 9 września 2001 roku w wyniku samobójczego zamachu terrorysty związanego z talibami. Zob. *Международные отношения...*, s. 532.

⁸² Zob. B. Teles Fazendeiro, *Uzbekistan's Afghan interests and its foreign policy after 2014. A turning point for opening Central Asia*, „Central Asia Series” 2003, nr 12, s. 11.

⁸³ *Ibidem*.

⁸⁴ Nastąpiło to w listopadzie. Zob. *USA nie zapłaci Uzbekom za bazę*, „Tydzień na Wschodzie” 2005, nr 34 (412), s. 15.

Niemiec⁸⁵. Ochłodzenie stosunków z Zachodem, niekorzystne z punktu widzenia Uzbekistanu, było jednak tymczasowe. W kwietniu 2008 roku, podczas szczytu NATO w Bukareszcie Islam Karimow zaproponował krajom sojuszu wykorzystywanie Uzbekistanu jako korytarza transportowego dla przewozu żołnierzy oraz sprzętu wojskowego do Afganistanu⁸⁶. Został on faktycznie uruchomiony w 2009 roku, zaś w październiku 2011 roku z wizytą do Taszkontu przybyła amerykańska sekretarz stanu Hillary Clinton, podejmując w rozmowie z prezydentem Islamem Karimowem temat wykorzystania owego korytarza w 2014 roku, w momencie wycofywania wojsk USA z Afganistanu⁸⁷. Przełamanie impasu w stosunkach z Waszyngtonem było dla Taszkontu istotne, pomogło mu także wzmocnić swoją pozycję – zwłaszcza ekonomiczną – względem południowego sąsiada. W ciągu dziesięciu lat od momentu obalenia Talibów Afganistan nawiązał intensywną współpracę gospodarczą z Uzbekistanem: w 2009 roku aż 23% wymiany handlowej Kabulu przypadało na Taszkont⁸⁸. Symboliczne w tym względzie było ukończenie we wrześniu 2010 roku budowy odcinka kolei prowadzącej od uzbecko-afgańskiej granicy do odległego o 75 km miasta Mazar-i-Szarif. Trasa ta nie tylko zwiększyła drożność wspomnianego NATO-wskiego korytarza transportowego, ale również ułatwiła obrót towarowy z północnymi prowincjami Afganistanu⁸⁹.

3.1.2.2. Uzbekistan wobec sąsiadów z obszaru postsowieckiego

Wymiernych korzyści, czerpanych przez Uzbekistan dzięki bliskim relacjom ze Stanami Zjednoczonymi oraz w związku ze zmianą sytuacji w Afganistanie, władze w Taszkencie nie potrafiły zdyskontować w odniesieniu do całego regionu. Drugie dziesięciolecie niepodległości znaczone było przez nierozwiązane konflikty w relacjach uzbeckiego przywództwa z jego odpowiednikami w Tadżykistanie oraz Kirgistanie, a także przez osłabienie pozycji w regionie względem sąsiedniego Kazachstanu. W dwu pierwszych przypadkach bezpośrednim powodem konfrontacji były zazwyczaj kwestie ekonomiczne, mające jednak za tło dążenie rządu w Taszkencie do zdominowania mniejszych partnerów.

⁸⁵ Ów krok był postrzegany jako efekt powstrzymania się władz w Berlinie od ostrej krytyki pod adresem Taszkontu, a także jako pozostawienie sobie przez Islama Karimowa możliwości powrotu do współpracy z Zachodem. Zob. *NATO ma opuścić Uzbekistan*, „Tydzień na Wschodzie” 2005, nr 40 (418), s. 11.

⁸⁶ *Prezydenci Uzbekistanu i Turkmenistanu w Bukareszcie*, „Tydzień na Wschodzie” 2008, nr 13 (47), s. 16.

⁸⁷ J. Lang, *Sekretarz stanu USA w Azji Centralnej*, „Tydzień na Wschodzie” 2011, nr 34 (194), [on-line:] <http://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/tydzien-na-wschodzie/2011-10-26/sekretarz-stanu-usa-w-azji-centralnej>, dostęp: 30 XII 2012.

⁸⁸ Zob. B. Teles Fazendeiro, *op. cit.*, s. 8.

⁸⁹ *Firma uzbecka zakończyła budowę pierwszej linii kolejowej w Afganistanie*, „Tydzień na Wschodzie” 2010, nr 32 (150), s. 10.

Do najczęstszych kwestii spornych należało wspólne wykorzystywanie zasobów wodnych regionu, ściśle powiązane z polityką energetyczną postsowieckiej Azji Centralnej. Kirgistan oraz Tadżykistan, kraje o zdecydowanie górzystym charakterze, położone w górnym biegu Amu-darii i Syr-darii, od dłuższego czasu zabiegały o rozbudowę swego potencjału hydroenergetycznego. Zamierzały w ten sposób zapewnić sobie energię elektryczną – zwłaszcza zimą – i uniezależnić się od jej kupna u sąsiadów. Skutkowało to powtarzającymi się konfliktami wspomnianych republik z władzami w Taszkencie. Uzbekistan zainteresowany był bowiem wykorzystaniem wód zgromadzonych w kirgiskich i tadżyckich sztucznych zbiornikach wodnych do nawadniania własnych pól – jednak w okresie wiosenno-letnim⁹⁰. Wydaje się, że w jeszcze większym stopniu zainteresowany był on utrzymaniem wpływu – poprzez politykę energetyczną – na sytuację w sąsiednich państwach. Rokrocznie rząd Uzbekistanu odłączał zatem dostawy prądu lub surowców energetycznych obu republikom, żądając spłaty narosłego zadłużenia oraz powstrzymania się od nadmiernego wykorzystywania potencjału hydroenergetycznego tych górskich republik w okresie zimowym. Nieudaną próbą rozwiązania owych sporów okazał się regionalny Szczyt Wodny, zorganizowany w Ałmaty w październiku 2008 roku. Skonfliktowane państwa doszły tam do porozumienia, którego szczegóły świadczyły o stopniu skomplikowania wzajemnego uzależnienia energetycznego tych państw⁹¹. Okazało się ono jednak nietrwałe. Już w styczniu 2009 roku Uzbekistan podniósł znacząco ceny dostarczanego Kirgistanowi i Tadżykistanowi gazu ziemnego, co spowodowało wzrost zadłużenia tych krajów wobec Taszkentu i, niemal automatycznie, przerwy w uzbeckich dostawach tego surowca⁹². Ów, regularnie powtarzający się, szantaż energetyczny skutecznie zniechęcił mniejsze republiki do współpracy z partnerem uzbeckim. Zaczęły one intensyfikować działania mające na celu rozbudowę swojego potencjału hydroenergetycznego przy współudziale kapitału rosyjskiego.

⁹⁰ А. Калет, *Водные проблемы Центральной Азии*, [on-line:] http://limej.ru/index.php/home/111-stat/64904-Vodnie_problemi_Tsentral_no_Azii.html, dostęp: 7 II 2015.

⁹¹ „Na mocy zawartego porozumienia Uzbekistan ma w pierwszym kwartale 2009 roku zwiększyć o 150 mln m³ dostawy gazu do Kirgistanu. Kazachstan zobowiązał się do przedpłaty za kirgiską energię elektryczną, którą ma odebrać w drugiej połowie roku, a pieniądze z przedpłaty mają zostać wykorzystane do sfinansowania zakupu kazaskiego węgla i mazutu na potrzeby kirgiskich elektrociepłowni. Turkmenistan zgodził się sprzedać Kirgistanowi i Tadżykistanowi dodatkowe ilości energii elektrycznej, a Uzbekistan wziął na siebie jej tranzyt. Pozwoli to na ograniczenie wykorzystania kirgiskich elektrowni wodnych w najbliższym sezonie grzewczym oraz zgromadzenie zapasów wody niezbędnych dla Uzbekistanu i Kazachstanu w okresie wegetacyjnym”. *Porozumienie wodne w Azji Centralnej*, „Tydzień na Wschodzie” 2008, nr 34 (68), s. 14.

⁹² *Taszkent próbuje narzucić Duszanbe swoje reguły gry*, „Tydzień na Wschodzie” 2009, nr 8 (83), s. 12.

Bliska współpraca wojskowa Uzbekistanu z USA nie przełożyła się na zwiększenie możliwości oddziaływania przez reżim Islama Karimowa na ewolucję polityczną regionu. Dowodziły tego stosunki Taszketu z Biszkekiem, które uległy wówczas wyraźnemu pogorszeniu. Począwszy od scharakteryzowanego już „kryzysu batkeńskiego”, Uzbekistan zaczął zwracać większą uwagę na ewolucję polityczną sąsiada. Latem 1999 roku siły zbrojne Kirgistanu nie były w stanie samodzielnie wyprzeć z własnego terytorium oddziałów IRU, co dowodziło słabości tamtejszych władz. Uzbekistan obawiał się w tej sytuacji podatności sąsiedniego kraju – zwłaszcza jego południowych prowincji⁹³ – na destabilizację wewnętrzną. Obawy te znalazły potwierdzenie już na początku 2005 roku, gdy protesty społeczne przeciwko sfałszowanym wyborom parlamentarnym (określane jako „rewolucja tulipanów”) w Kirgistanie doprowadziły do dymisji tamtejszego prezydenta – Askara Akajewa. Wydarzenia te przybrały charakter rywalizacji klanowo-regionalnej: obalony prezydent kojarzony był z klanem północnym, reprezentowanym przez elity prorosyjskie⁹⁴, natomiast jego następcą, Kurmanbek Bakijew, był przedstawicielem elit południowych⁹⁵. Z perspektywy reżimu Islama Karimowa nagła zmiana władzy w sąsiedniej republice, podjęta pod wpływem protestów społecznych⁹⁶, oznaczała niebezpieczne naruszenie dotychczasowego politycznego *status quo* w regionie. Pomimo to Uzbekistan nie zdecydował się wesprzeć politycznie kirgiskiego prezydenta i szybko nawiązał kontakty z przedstawicielami nowych władz⁹⁷. W Taszkencie zaczęto natomiast z niepokojem myśleć o możliwości realizacji scenariusza podobnego do „rewolucji

⁹³ Południe Kirgistanu tworzą trzy prowincje (dżalalabadzka, oszka oraz batkeńska), oplatające od północy, wschodu i południa Kotlinę Fergańską. Zob. G.R. Capisani, *op. cit.*, s. 316.

⁹⁴ Askar Akajew po złożeniu dymisji udał się na emigrację właśnie do Rosji, gdzie, zgodnie z oficjalną wersją, wykłada jako profesor Moskiewskiego Uniwersytetu Państwowego. Zob. Профессор Аскар Акаев, [on-line:] <http://www.askarakaev.com/biography>, dostęp: 29 XII 2012.

⁹⁵ W polskiej literaturze naukowej najszerzej wydarzenia te opisuje Krzysztof Kozłowski, *Rewolucja tulipanów w Kirgistanie. Geneza, przebieg, następstwa*, Warszawa 2009, *Współczesna Azja Centralna*.

⁹⁶ Niektórzy badacze dostrzegają przyczyny „rewolucji tulipanów” w ożywionej działalności organizacji pozarządowych, finansowanych głównie przez USA. Zob. *Международные отношения...*, s. 333. Z drugiej strony Krzysztof Kozłowski wyraża wątpliwość co do amerykańskiej inspiracji tych wydarzeń. Zob. K. Kozłowski, *Rewolucja tulipanów w kontekście polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*, [w:] *Polityka Federacji Rosyjskiej wobec państw członkowskich WNP*, red. nauk. E. Cziomer, M. Czajkowski, Kraków 2006, s. 163-164.

⁹⁷ Już 29 marca 2005 roku doszło do rozmowy telefonicznej Islama Karimowa z pełniącym obowiązki prezydenta Kirgistanu Kurmanbekiem Bakijewem. Uzbecki przywódca wyraził w niej nadzieję na nawiązanie współpracy celem rozwiązania najbardziej palących problemów w stosunkach dwustronnych. Zob. *Ислам Каримов и Курманбек Бакиев договорились о сотрудничестве*, [on-line:] <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1112126400>, dostęp: 29 XII 2012.

tulipanów”⁹⁸. Obawa przed „eksportem” kirgiskiej rewolucji na własne terytorium była jedną z przyczyn brutalnego stłumienia przez wojsko uzbeckie wystąpień społecznych w Andizanie, w maju 2005 roku. Część protestujących wówczas Uzbeków znalazła schronienie po kirgiskiej stronie granicy, gdzie utworzono dla nich tymczasowe obozy dla uchodźców. Nowy rząd Kirgistanu, na czele którego stanął Feliks Kułow, pod naciskiem USA oraz Unii Europejskiej odmówił wydania tych osób Uzbekistanowi⁹⁹, co zdecydowanie pogorszyło wzajemne relacje¹⁰⁰.

Stosunki te uległy poprawie dopiero po kolejnym przewrocie w Kirgistanie, dokonanym w 2010 roku. Prezydent tej republiki, który objął urząd w następstwie „rewolucji tulipanów”, Kurmanbek Bakijew, został w kwietniu odsunięty od władzy. Kontrolę nad sytuacją w państwie przejął rząd tymczasowy kierowany przez Rozę Otunbajewą, utożsamiany z klanem północnym. Ponowna destabilizacja kraju wywołała co prawda nerwową reakcję Uzbekistanu: władze w Taszkencie zamknęły granicę z Kirgistanem, wprowadziły również blokadę informacyjną dotyczącą wydarzeń zachodzących w sąsiednim państwie¹⁰¹. Jednak Islam Karimow bardzo szybko zadeklarował uznanie dla nowego rządu, wysłał także gratulacje dla Rozy Otunbajewej, obejmującej urząd tymczasowego prezydenta republiki¹⁰². Zaskakująco umiarkowana była także reakcja Taszkontu na zamieszki na tle etnicznym, do których doszło w czerwcu tego roku w kirgiskiej części Kotliny Fergańskiej: w pogromach mniejszości uzbeckiej zginęło wówczas – według nieoficjalnych danych – niemal dwa tysiące osób, zaś ponad sto tysięcy emigrowało do Uzbekistanu¹⁰³. Islam Karimow wezwał wprawdzie władze w Biszkeku do

⁹⁸ W Taszkencie spoglądano na rozwój wydarzeń w Biszkeku z tym większą obawą, iż przypominały one niedawne zmiany w Gruzji („rewolucja róż”, listopad 2003), gdzie odsunięto od władzy Eduarda Szewardnadze, oraz na Ukrainie („pomarańczowa rewolucja”) – tam w wyniku protestów społecznych anulowano sfałszowane wyniki wyborów prezydenckich, dające zwycięstwo dotychczasowemu premierowi, Wiktorowi Janukowyczowi. Szerzej na temat tych wydarzeń zob. np. *Transformacja systemów politycznych państw obszaru byłego Związku Radzieckiego*, red. R. Herbut, W. Baluk, Wrocław 2010, *Acta Universitatis Wratislaviensis*, nr 3257; J. Konieczna, *Pomarańczowa rewolucja na Ukrainie. Próba zrozumienia przyczyn*, Warszawa 2005, *Prace OSW*, nr 18; A. Chojnowski, J.J. Burski, *Ukraina*, Warszawa 2006, *Historia Państw Świata w XX Wieku*; W. Materski, *Gruzja*, Warszawa 2010, *Historia Państw Świata w XX Wieku*.

⁹⁹ Zob. *Международные отношения...*, s. 342.

¹⁰⁰ Wyrazem wspomnianego ochłodzenia stosunków było jednostronne zerwanie w sierpniu 2005 roku przez Uzbekistan, podpisanej zaledwie miesiąc wcześniej, umowy gazowej z Kirgistanem. Zob. *Uzbekistan zrywa umowę gazową z Kirgistanem*, „Tydzień na Wschodzie” 2005, nr 29 (407), s. 16.

¹⁰¹ Zob. *Международные отношения...*, s. 338.

¹⁰² *Uzbekistan uznaje nowe władze Kirgistanu*, „Wiadomości OSW” 2010, nr 123, [on-line:] <http://www.osw.waw.pl/pl/wiadomosci/2010-06-30?mini=wiadomosci%2F2010-06>, dostęp: 29 XII 2012.

¹⁰³ K. Strachota, *Kirgistan: krok w stronę pozornej stabilizacji*, „Tydzień na Wschodzie” 2010, nr 23 (141), s. 4.

powstrzymania owych napaści, jednak równolegle zadeklarował, iż wydarzenia w Osz i Dżalalabadzie nie były powodowane konfliktem etnicznym, spowodowane zaś zostały przez „trzecią stronę”¹⁰⁴. Zarazem wypowiedział się przeciwko obcej interwencji w Kirgistanie, co można było potraktować jako wyraźny sygnał w kierunku Rosji. Już bowiem na początku wspomnianych zamieszek Roza Otunbajewa zwróciła się do władz rosyjskich z prośbą o przysłanie sił pokojowych, nie została ona jednak wysłuchana¹⁰⁵.

Rywalizacja uzbecko-kazachska o pierwszeństwo również miała podtekst ekonomiczny. Kazachstan, który zdecydował się w latach 90. na reformy rynkowe, dużo szybciej niż jego południowy sąsiad wychodził z transformacyjnej stagnacji. W 2006 roku kazachstańskie PKB w przeliczeniu na jednego mieszkańca wynosiło 9100 dolarów (z uwzględnieniem siły nabywczej pieniądza), było zatem ponad czterokrotnie wyższe niż odpowiedni wskaźnik Uzbekistanu¹⁰⁶. Kazachstan czerpał korzyści ze współpracy, zwłaszcza ekonomicznej, z Rosją: w 1995 roku zaangażował się w tworzenie podstaw Unii Celnej, przystąpił także do Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej¹⁰⁷ oraz jej następczyni: Wspólnej Przestrzeni Gospodarczej¹⁰⁸. W sferze bezpieczeństwa zaangażował się w działalność utworzonej w 1999 roku, pod auspicjami Moskwy, Organizacji Układu o Bezpieczeństwie Zbiorowym. Ponadto od 2001 roku jest członkiem Szanghajskiej Organizacji Współpracy¹⁰⁹. Astana, unikając nieprzyjaznych kroków wobec Moskwy, zarazem wykazywała ostrożność względem pogłębiania integracji na poziomie

¹⁰⁴ *Президент Узбекистана считает события в Киргизии не этническим конфликтом, а провокацией*, [on-line:] <http://www.fergananews.com/news.php?id=15036&mode=snews>, dostęp: 29 XII 2012.

¹⁰⁵ Podczas szczytu SzOW w Taszkencie, 14 czerwca 2010 roku, uczestnicy spotkania wypowiedzieli się przeciwko ingerowaniu w wewnętrzne sprawy obcych państw. Zob. *Szczyt SzOW w Uzbekistanie*, „Wiadomości OSW” 2010, nr 112, [on-line:] <http://www.osw.waw.pl/pl/wiadomosci/2010-06-14?mini=wiadomosci%2F2010-06>, dostęp: 29 XII 2012. Kreml zanegował taką możliwość, uznając konflikt kirgiski za sprawę wewnętrzną tego kraju, jednocześnie Rosja zadeklarowała pomoc humanitarną. Zob. *Kirgistan prosi Rosję o pomoc wojskową*, „Wiadomości OSW” 2010, nr 112, [on-line:] <http://www.osw.waw.pl/pl/wiadomosci/2010-06-14?mini=wiadomosci%2F2010-06>, dostęp: 29 XII 2012.

¹⁰⁶ Zob. A. Zamaraiewa, *op. cit.*, s. 49.

¹⁰⁷ Umowę o powołaniu do życia Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej zawarto 10 października 2000 roku w Astanie; podpisali ją prezydenci: Rosji, Białorusi, Kazachstanu, Kirgistanu oraz Tadżykistanu. Zob. *Договор об учреждении Евразийского экономического сообщества*, [w:] Е.И. Пивовар, *Постсоветское пространство. Альтернативы интеграции. Исторический очерк*, Санкт-Петербург 2010, s. 291-299.

¹⁰⁸ *Декларация о евразийской экономической интеграции*, [on-line:] http://news.kremlin.ru/ref_notes/1091, dostęp: 20 XII 2012.

¹⁰⁹ A. Zamaraiewa, *op. cit.*, s. 75-78.

politycznym. We wrześniu 2012 roku deputowani kazachstańskiego parlamentu negatywnie odnieśli się do idei utworzenia ponadnarodowego organu władzy ustawodawczej, będącego częścią nowego rosyjskiego projektu integracyjnego – Unii Eurazjatyckiej¹¹⁰. Kazachstan skutecznie dbał też o wielokierunkowość swojej polityki zagranicznej. Szczególne znaczenie miała w tym względzie współpraca – ponownie głównie gospodarcza – z Chinami: w 1997 roku podpisano umowę o budowie rurociągu transportującego ropę naftową z zachodniego Kazachstanu na terytorium chińskie. W 2005 roku został ukończony pierwszy odcinek tej linii przesyłowej. Chiny zainwestowały ponadto w wydobycie „czarnego złota” w okolicach kazachstańskiego Tengizu, wykupując połowę udziałów w trzech tamtejszych polach naftowych¹¹¹.

Sukcesowi gospodarczemu Kazachstanu towarzyszyło przejęcie przez ten kraj inicjatywy w regionie. W marcu 2005 roku Nursułtan Nazarbajew zaproponował utworzenie Unii Centralnoazjatyckiej, skierowanej na pogłębioną współpracę Kazachstanu z sąsiadami, zwłaszcza Uzbekistanem oraz Kirgistanem. Podczas gdy Republika Kirgiska zareagowała pozytywnie – w 2007 roku rozpoczęło się tworzenie struktur wspomnianej organizacji – Uzbekistan do inicjatywy północnego sąsiada odniósł się chłodno. Media rządowe w Taszkencie wezwały przywódcę z Astany do porzucenia projektów globalnych na rzecz rozwiązania konkretnych problemów w regionie¹¹². Nursułtan Nazarbajew zapewne świadomy był reakcji uzbeckiej na swój projekt. Zgłoszona przez kazachstańskiego przywódcę propozycja świadczyć miała o wiodącej – inicjatywnej względem sąsiadów – pozycji tego kraju w Azji Centralnej. Niewątpliwie stanowiła ona wyraz przewagi Kazachstanu nad Uzbekistanem, skupionym tymczasem na problemach wewnętrznych: uśmierzaniu protestów społecznych (wydarzenia w Andżanie z maja 2005 roku) przeciwko reżimowi Islama Karimowa. Innym symbolicznym wyrazem wyższości północnego sąsiada był fakt, iż po kilkunastu latach transformacji kraj ten stał się najpopularniejszym po Rosji miejscem docelowym emigracji zarobkowej Uzbeków¹¹³.

3.1.2.3. Wektor chiński w polityce Taszkentu

Uzbekistan stosunkowo późno dostrzegł korzyści płynące ze współpracy z Chińską Republiką Ludową. Pierwszą wizytę w Pekinie Islam Karimow złożył w październiku 1994 roku, jednak jej najistotniejszym efektem była intensyfikacja

¹¹⁰ *Казахская элита отвергает идею создания Евразийского парламента. Казахстан за неделю*, [on-line:] <http://www.regnum.ru/news/1574094.html>, dostęp: 20 XII 2012.

¹¹¹ A. Zamarajewa, *op. cit.*, s. 144.

¹¹² *Ibidem*, s. 90-91.

¹¹³ Л. Максакова, *Потенциальная трудовая миграция из Узбекистана в Россию*, [on-line:] http://www.migrocenter.ru/publ/konfer/ekaterinburg/m_ekaterinburg05.php, dostęp: 17 XII 2012.

wzajemnej wymiany handlowej. W 1996 roku Uzbegy podpisali wraz z partnerami kirgiskimi i chińskimi porozumienie przewidujące budowę drogi biegnącej z Andiżanu, przez Osz, do chińskiego Kaszgaru. Projekt ten miał dla uzbeckich władz istotne znaczenie, pozwolił im bowiem zrekonstruować odcinek trasy pomiędzy Taszkentem i Andiżanem, a tym samym usprawnić połączenie stolicy z niespokojną Kotliną Fergańską¹¹⁴. Jednakże dopiero w ostatnich latach Chiny zaczęły naprawdę poważnie inwestować w gospodarkę uzbecką. W czerwcu 2008 roku ruszyła budowa uzbeckiego odcinka gazociągu, służącego do przesyłu „błękitnego paliwa” z Turkmenistanu oraz pozostałych republik regionu do Chin. W ciągu dwóch lat, przy współudziale chińskich spółek, wybudowano dwie nitki wspomnianego gazociągu¹¹⁵, zaś w trakcie oficjalnej wizyty przewodniczącego ChRL Hu Jintao w Taszkencie (w czerwcu 2010 roku) podpisana została umowa na dostarczanie stronie chińskiej 10 mld m³ uzbeckiego gazu ziemnego rocznie¹¹⁶. Równolegle, u schyłku 2008 roku podpisano porozumienie pomiędzy narodowymi korporacjami naftowymi obu państw o wspólnej eksploatacji złóż ropy naftowej w obwodzie namangańskim¹¹⁷. Od strony stosunków politycznych współpraca okazała się dużo skromniejsza, a jej głównym wyrazem stało się przystąpienie Taszkentu, w czerwcu 2001 roku, do tworzonej wówczas z inicjatywy Rosji i Chin Szanghajskiej Organizacji Współpracy¹¹⁸.

Obserwowana w ostatnim dziesięcioleciu dynamiczna przemiana najbliższego Uzbekistanowi otoczenia międzynarodowego dowiodła ograniczonych potencjału jego wpływu na rozwój sytuacji poza swoimi granicami. Wraz z pojawieniem się wojsk amerykańskich w Afganistanie możliwości stojące przed Uzbekistanem powiększyły się. Bliska współpraca militarna Taszkentu z Waszyngtonem, chociaż przerwana w latach 2005-2007, wzmocniła międzynarodową pozycję centralnoazjatyckiej republiki. W tym czasie nastąpiła także zmiana sposobu działania władz Uzbekistanu. Zwłaszcza ich zaangażowanie w proces pokojowy oraz odbudowę Afganistanu nosiło inny charakter niż przed 2001 rokiem. Zdecydowanie

¹¹⁴ Wcześniej, aby dostać się z Taszkentu do Andiżanu, konieczny był przejazd przez tadżycką część kotliny. Zob. *ibidem*, s. 364.

¹¹⁵ *Ruszyła budowa uzbeckiego odcinka gazociągu z Turkmenistanu do Chin*, „Tydzień na Wschodzie” 2008, nr 23 (57), s. 16. Por. *Ulga dla operatora uzbeckiego odcinka gazociągu Turkmenistan-Chiny*, „Wiadomości OSW” 2011, nr 87, [on-line:] <http://www.wiadomosci.osw.waw.pl/pl/wiadomosci>, dostęp: 14 XII 2012.

¹¹⁶ *Przewodniczący ChRL w Uzbekistanie i Kazachstanie*, „Tydzień na Wschodzie” 2010, nr 21 (139), s. 11-12.

¹¹⁷ *Zacieśnianie uzbecko-chińskiej współpracy energetycznej*, „Tydzień na Wschodzie” 2008, nr 35 (69), s. 14.

¹¹⁸ Zob. *Международные отношения...*, s. 316.

wiekszy nacisk położono na współpracę gospodarczą, w kwestiach etnicznych zaś Taszcent odszedł od jednostronnego wspierania diaspory uzbeckiej. Zarazem owa zmiana dotyczyła jedynie relacji z południowym sąsiadem, bowiem stosunki Taszcentu z Astaną, Duszanbe oraz Biszkekiem wciąż pozostawały napięte. Kazachstan, dokonujący skutecznej liberalizacji gospodarki i prowadzący dużo bardziej przewidywalną politykę, stał się istotnym partnerem Rosji i Chin. Tym samym wzmocnił swoją pozycję regionalną względem Uzbekistanu, niestabilnego wewnątrznie, ponadto regularnie wikłającego się w konflikty z mniejszymi sąsiadami, zarówno o podłożu politycznym, jak i ekonomicznym. Prawdopodobnie świadomość własnej słabości skłoniła władze w Taszkencie do zbliżenia w ostrożnych dotychczas relacjach z Pekinem, co skutkowało zwłaszcza przepływem chińskiego kapitału do powolnie transformującej się gospodarki uzbeckiej.

Przebudowa układu międzynarodowego w Azji Centralnej wskazywała też na wzrost możliwości Uzbekistanu w stosunkach z Rosją. Pojawienie się alternatywy w postaci amerykańskiego potencjału wojskowego i gospodarczego w Azji Centralnej stanowiło czynnik sprzyjający asertywności uzbeckiego rządu względem władz rosyjskich. Z drugiej strony ową szansę niwelowały trudności wewnętrzne republiki – zwłaszcza jej autorytarny styl rządów – bowiem skutkowały one czasowym ochłodzeniem relacji uzbeckistańsko-amerykańskich oraz ponowną izolacją Taszcentu na arenie międzynarodowej.

3.2. Rosyjskie koncepcje polityki zagranicznej wobec Azji Centralnej i jej aktywność w regionie

3.2.1. Etapy formowania strategii regionalnej Federacji Rosyjskiej

W przeciągu dwudziestu lat, jakie minęły od upadku Związku Sowieckiego, wizja obecności Rosji na terenie postsowieckim, w tym w regionie Azji Centralnej, zmieniła się w poważnym stopniu. W 1991 roku, u progu niepodległości, władze rosyjskie zainteresowane były likwidacją struktury związkowej i swoistego „balastu” pozostałych republik związkowych. W otoczeniu Borysa Jelcyna przeważali wówczas zwolennicy koncepcji „atlantyckiej”, przewidującej samodzielną integrację Rosji ze strukturami świata zachodniego. Ta wizja obecności Federacji Rosyjskiej na arenie międzynarodowej utożsamiana jest zazwyczaj z nazwiskiem Andrieja Kozyriewa (Андрей Козырев) – ministra spraw zagranicznych Rosji w latach 1991-1996. Podstawy wspomnianej koncepcji wyłożone zostały już w styczniu 1992 roku, na łamach dziennika „Izwestia” (*Известия*). Rząd Federacji informował w nim, iż jego celem strategicznym jest partnerstwo ze Stanami Zjednoczonymi oraz państwami Europy Zachodniej. Miało ono ugruntować demo-

kratyczne przeobrażenia wewnątrz kraju oraz zapewnić powodzenie realizowanej wówczas w gospodarce rosyjskiej „terapii szokowej”¹¹⁹. W relacjach z obszarem postsowieckim Borys Jelcyn skłonny był do ścisłej współpracy jedynie z Ukrainą, nie zaś z azjatycką częścią imperium komunistycznego. Właśnie przez pryzmat projektowanych w Moskwie bliskich relacji z Kijowem postrzegano utworzoną 8 grudnia 1991 roku Wspólnotę Niepodległych Państw.

Dynamika przemian politycznych po upadku ZSRS skomplikowała jednak plany rosyjskie. Ukraina niechętna była jakiegokolwiek formie współpracy ograniczającej jej możliwości na arenie międzynarodowej. Równolegle przystąpienie do WNP ośmiu innych – głównie azjatyckich – republik przesunęło, wbrew rosyjskim zamierzeniom, oś nowej organizacji na wschód¹²⁰ i automatycznie wikało Moskwę w tamtejsze konflikty: wewnętrzny w Tadżykistanie czy międzypaństwowy: ormiańsko-azerski, w Górskim Karabachu. Wreszcie w samej Rosji nie powiodła się próba realizacji „terapii szokowej” przy pomocy międzynarodowych instytucji finansowych – Międzynarodowy Fundusz Walutowy odstąpił od podpisania umowy stabilizacyjnej z Rosją, koncentrując się głównie na problemach „uregulowania zagranicznego zadłużenia, odziedziczonego po Związku Sowieckim”¹²¹. Rozczarowanie dotychczasowym kierunkiem rosyjskiej dyplomacji prezydent Rosji Borys Jelcyn wyraził już w październiku 1992 roku, zarzucając Ministerstwu Spraw Zagranicznych niekonsekwencję i niespójność, które w rezultacie powodują zaniedbanie żywotnych interesów kraju w najbliższym sąsiedztwie¹²².

Warto zauważyć, że koncepcja „atlantycka”, utożsamiana zresztą z „romantycznym okresem polityki zagranicznej Rosji”¹²³, miała istotną przeciwwagę w postaci opcji eurazjatyckiej, reprezentowanej wówczas między innymi przez Siergieja Stankiewicza (Сергей Станкевич), *nota bene* ówczesnego doradcę prezydenta Rosji. Zwolennicy tej ostatniej nie sprzeciwiali się współpracy Rosji z Zachodem. Dostrzegali jednak, iż głównym obszarem rosyjskiej aktywności zagranicznej powinna pozostać przestrzeń postsowiecka. Zwracali przy tym uwagę, że Moskwa ma tam do odegrania rolę „gwaranta i protektora państw słabszych, przede wszystkim członków Wspólnoty Niepodległych Państw”¹²⁴.

Dystans władz wobec opcji reprezentowanej przez ministra Kozyriewa stał się widoczny już w opracowanej pod koniec 1992 roku, a podpisanej przez prezydenta Jelcyna w kwietniu 1993 roku, pierwszej oficjalnej koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej¹²⁵. Dokument ten, kładąc nacisk na demokra-

¹¹⁹ A. Bryc, *Rosja w XXI wieku. Gracz światowy czy koniec gry?*, Warszawa 2009, s. 16-17.

¹²⁰ W. Marciniak, *Rozgrabione imperium. Upadek Związku Sowieckiego i powstanie Federacji Rosyjskiej*, Kraków 2001, *Arkana Historii*, s. 185-186.

¹²¹ *Ibidem*, s. 219.

¹²² A. Bryc, *op. cit.*, s. 18.

¹²³ S. Bieleń, *Tożsamość międzynarodowa...*, s. 332.

¹²⁴ A. Bryc, *op. cit.*, s. 19.

¹²⁵ Dokument ten nosił nazwę: *Główne założenia koncepcji polityki zagranicznej Federacji Rosyjskiej*. Zob. *Концепция внешней политики Российской Федерации. Декабрь 1992 г.*,

tyczny kierunek przemian wewnętrznych w kraju, konstatował jednocześnie konieczność zwiększenia zaangażowania Rosji na arenie międzynarodowej. Pierwszorzędnym celem było zapewnienie bezpieczeństwa rosyjskich granic, nie było to zaś możliwe bez uregulowania konfliktów, w tym zbrojnych, w najbliższym sąsiedztwie¹²⁶. Twórcy koncepcji zakładali oddziaływanie na „bliską zagranicę” głównie za pośrednictwem Wspólnoty Niepodległych Państw, która miała przekształcić się z luźnego forum wymiany opinii pomiędzy przywódcami poszczególnych państw w efektywną instytucję, gwarantującą bezpieczeństwo jej członków. Rosjanie projektowali zwłaszcza dynamizację współpracy w ramach, podpisanego w maju 1992 roku, Układu o bezpieczeństwie zbiorowym oraz ścisłą współpracę militarną, mającą na celu obronę zewnętrznych granic wspólnoty. Rosja dostrzegała także potencjalne niebezpieczeństwo tkwiące w zwiększonym zainteresowaniu krajów ościennych ewolucją sytuacji politycznej wewnątrz WNP. W koncepcji podkreślono zatem, iż jakiejkolwiek próby zewnętrznej obecności wojskowej na terytorium Wspólnoty będą traktowane przez władze jako wrogię¹²⁷. Osobną kwestią poruszoną w opisywanym dokumencie było zagadnienie etnicznych Rosjan, zamieszkujących w krajach „bliskiej zagranicy”. Federacja Rosyjska anonsowała podjęcie wszelkich wysiłków na rzecz „surowego przestrzegania praw człowieka, zwłaszcza praw mniejszości rosyjskiej” w krajach członkowskich WNP¹²⁸. Wzmocnieniem opisanej zmiany w podejściu Rosji do obszaru postsowieckiego było utworzenie w styczniu 1994 roku, niezależnego od rosyjskiego MSZ, Ministerstwa Federacji Rosyjskiej do spraw stosunków z państwami członkowskimi WNP¹²⁹. Krok ten można było odczytać jako przesunięcie przez Rosję spraw związanych z integracją regionalną do kategorii stosunków wewnętrznych.

Rozwinięciem założeń zawartych we wspomnianej koncepcji był dokument zatytułowany *Cele strategiczne w stosunkach Federacji Rosyjskiej z krajami członkowskimi Wspólnoty Niepodległych Państw*, podpisany przez prezydenta Jelcyna we wrześniu 1995 roku. Uznana w nim priorytetowość obszaru WNP w polityce

[w:] *Внешняя политика и безопасность современной России. Хрестоматия в четырех томах*, t. 4: *Документы*, ред. Т.А. Шапклина, Москва 2002, s. 19.

¹²⁶ *Ibidem*.

¹²⁷ *Ibidem*, s. 25-26.

¹²⁸ *Ibidem*, s. 19.

¹²⁹ Zob. *Указ Президента Российской Федерации от 10 января 1994 г. № 66 „О структуре федеральных органов исполнительной власти”*, [on-line:] <http://base.garant.ru/10102835>, dostęp: 17 XII 2012. Wspomniane ministerstwo wchodziło w skład Rady Ministrów do kwietnia 1998 roku, kiedy, decyzją prezydenta, zostało zlikwidowane, a część jego kompetencji przekazana Ministerstwu Spraw Zagranicznych. Zob. *Указ Президента Российской Федерации от 30 апреля 1998 г. № 483 „О структуре федеральных органов исполнительной власти”*, [on-line:] <http://base.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc;base=LAW;n=50502>, dostęp: 17 XII 2012.

zagranicznej Rosji wynikała z przyjętego założenia, iż właśnie tam koncentrują się żywotne interesy Federacji: ekonomiczne, obronne oraz w dziedzinie bezpieczeństwa. Istotną zmianą wobec koncepcji z 1993 roku było wyraźne uznanie wiodącej roli Rosji jako ośrodka integracji przestrzeni postsowieckiej. Ponownie proponowała ona swoim partnerom ścisłą współpracę w ramach Układu o bezpieczeństwie zbiorowym, wspólną obronę granic (włącznie ze stacjonowaniem rosyjskich jednostek wojskowych w poszczególnych republikach), zaś w kwestiach ekonomicznych – Unię Celną. Władze rosyjskie podkreślały, iż proponowany przez nie model integracji ma charakter dobrowolny. Z drugiej strony od stosunku poszczególnych państw do swojej propozycji Moskwa uzależniała okazanie im pomocy: ekonomicznej, politycznej oraz militarnej. W dokumencie tym znalazły się również zapisy dotyczące ochrony praw mniejszości rosyjskiej, uzależniające zakres współpracy dwustronnej od polityki danego państwa względem diaspory rosyjskiej¹³⁰.

W 1996 roku nastąpiła zmiana na stanowisku rosyjskiego ministra spraw zagranicznych: Andrieja Kozyriewa zastąpił Jewgienij Primakow (Евгений Примаков). Zmiana ta odzwierciedlała wcześniejsze odwrócenie priorytetów międzynarodowych Rosji. Nowy minister położył zdecydowanie większy nacisk na realizację interesu narodowego Rosji, utożsamianego przez niego z zachowaniem mocarstwowej pozycji. Główne jego tezy, określane jako „Doktryna Primakowa”, sprowadzały się do wymuszenia na państwach zachodnich uznania Rosji za równorzędnego partnera oraz akceptacji jej „szczególnej odpowiedzialności” za rozwój sytuacji na obszarze postsowieckim¹³¹. Wątki neoimperialne w wypowiedziach szefa rosyjskiej dyplomacji nie przełożyły się na sformułowanie nowej – oficjalnej – koncepcji polityki zagranicznej. Niemniej jednak stanowiły czytelny sygnał dla partnerów z WNP, również dla Uzbekistanu, iż Rosja staje się aktywnym, nie zaś reaktywnym graczem w przestrzeni postsowieckiej.

Istotna zmiana w koncepcji rosyjskiej polityki zagranicznej nastąpiła dopiero w 2000 roku, po odejściu Borysa Jelcyna ze stanowiska prezydenta Federacji oraz objęciu tego urzędu przez Władimira Putina. W tym czasie ukazały się dwie nowe redakcje koncepcji polityki zagranicznej – w czerwcu 2000 roku oraz w lipcu 2008 roku¹³². Pierwsza z nich, przyjęta bezpośrednio po zmianie władzy na Kremlu, wyraźnie odcinała się od wcześniejszych przesłanek działalności dyplomacji rosyjskiej. Autorzy stwierdzali w niej stanowczo, iż przyjęte w 1993 roku optymistyczne założenia o budowie partnerskich i wzajemnie korzystnych stosunków Rosji z innymi państwami nie sprawdziły się. Priorytetem w tej sy-

¹³⁰ *Стратегический курс России с государствами – участниками Содружества Независимых Государств*, [on-line:] <http://www.legis.ru/misc/doc/2406>, dostęp: 15 XII 2012.

¹³¹ A. Bryc, *op. cit.*, s. 20-21.

¹³² Pierwsza z nich została podpisana przez Władimira Putina 28 czerwca 2000 roku, druga – przez Dmitrija Miedwiediewa 12 lipca 2008 roku. *Ibidem*, s. 22.

tuacji miało stać się zapewnienie Rosji czołowej pozycji na arenie międzynarodowej, jako mocarstwa o znaczeniu światowym¹³³. Środkiem do uzyskania tego celu było między innymi aktywne włączenie rosyjskiej gospodarki do struktur światowych. Artykulacja przekonania o potrzebie stworzenia „wielobiegunowego systemu stosunków międzynarodowych”¹³⁴ niosła ze sobą zapowiedź asertywności nie tylko względem Stanów Zjednoczonych, stanowiła również wyraźny sygnał dla państw członkowskich WNP. W dokumencie niniejszym podkreślono, jako jeden z głównych celów dyplomacji rosyjskiej, konieczność „stworzenia wokół granic Federacji Rosyjskiej pasa państw nastawionych przyjaźnie”¹³⁵. Co ciekawe, owa koncepcja nie zawierała nowych propozycji skierowanych do krajów postsowieckich – wciąż podkreślano znaczenie Unii Celnej oraz Układu o bezpieczeństwie zbiorowym – a sformułowania miały bardziej lakoniczny charakter niż w dokumencie z 1993 roku. Istotą zmiany była tu konstatacja nietrafności wcześniejszych założeń, która pociągnęła za sobą bardziej pragmatyczną i odideologizowaną politykę nowych władz¹³⁶, zwłaszcza zaś ekonomizację relacji ze światem zewnętrznym, w tym z najbliższym otoczeniem międzynarodowym.

Dokument przyjęty w lipcu 2008 roku miał jeszcze inne znaczenie. Władze rosyjskie konstatowały w nim poważną zmianę w stosunkach międzynarodowych – zwłaszcza wzrost znaczenia terroryzmu i fundamentalizmu religijnego, które skutkowały wieloma regionalnymi konfliktami, między innymi w Afganistanie. Za inną niepokojącą tendencję autorzy koncepcji uznali postępującą globalizację stosunków ekonomicznych, skutkującą pauperyzacją krajów o niskim stadium rozwoju i, w konsekwencji, ich nacjonalizmem gospodarczym. To z kolei było przyczyną powtarzających się kryzysów ekonomicznych, które nabrały charakteru systemowego. Jako remedium na wspomniane zagrożenia Rosja uznała współpracę na poziomie międzynarodowym oraz regionalnym, zdecydowanie sprzeciwiając się jednostronnej polityce poszczególnych krajów, co można było odczytać jako zarzut pod adresem Stanów Zjednoczonych. Wyrazem przekonania o własnej sile było w dokumencie przyznanie sobie prawa do aktywnego udziału w rozwiązywaniu sporów na obszarze Bliskiego Wschodu oraz na Półwyspie Koreańskim. Na tym tle niezmienione pozostały priorytety stosunków Rosji z państwami byłego Związku Sowieckiego. Rosja ponownie proponowała swoim partnerom w WNP integrację na bazie wspomnianej organizacji, w tym w ramach Euroazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej oraz Organizacji Układu o Bezpieczeń-

¹³³ Концепция внешней политики Российской Федерации (утверждена Президентом Российской Федерации В.Путиным 28 июня 2000 г.), [on-line:] <http://www.scrf.gov.ru/documents/25.html>, dostęp: 7 I 2013.

¹³⁴ *Ibidem*.

¹³⁵ *Ibidem*.

¹³⁶ Zob. A. Bryc, *op. cit.*, s. 21.

stwie Zbiorowym¹³⁷. Wydaje się, iż główna zmiana wobec dokumentu z 2000 roku polegała na silniejszym zaakcentowaniu zagrożenia płynącego od strony międzynarodowego terroryzmu. Rosja przedstawiała się przy tym jako gwarant bezpieczeństwa, zwłaszcza dla krajów Azji Centralnej, pozostających w bliskim sąsiedztwie niestabilnych państw – Afganistanu oraz Iranu.

3.2.2. Aktywność Rosji w Azji Centralnej

Opisana powyżej ewolucja doktryny rosyjskiej polityki zagranicznej znalazła swoje odzwierciedlenie w zmiennej aktywności tamtejszej dyplomacji względem Azji Centralnej. Dobrze ilustruje to podejście władz w Moskwie do scharakteryzowanego już konfliktu wewnętrznego w Tadżykistanie. Rosjanie z początku unikali zaangażowania w toczące się tam wydarzenia, pomimo obecności wojsk rosyjskich na terytorium tadżyckim: przejęta po armii sowieckiej 201 Dywizja stacjonowała przy granicy z Afganistanem i posiadała możliwość reakcji na rozgrywający się w Duszanbe konflikt¹³⁸. Istotną rolę w owej wstrzemięźliwości odegrała zapewne dominująca wówczas pozycja zwolenników opcji „atlantyckiej” w otoczeniu Borysa Jelcyna. Priorytetem dla nich była integracja z Zachodem, nie zaś ingerencja w niejasny spór o władzę, w dodatku z czynnikiem religijnym w tle. Pomimo to jesienią 1992 roku prezydent Rosji, za namową swego uzbekistańskiego odpowiednika, zdecydował się interweniować w republice, co można uznać za wyraz powolnej zmiany wektora polityki zagranicznej Rosji w kierunku zaangażowania w krajach „bliskiej zagranicy”. Wojska rosyjskie przystąpiły, wraz z uzbekimi, do wypierania oddziałów islamskiej opozycji z Duszanbe. Władze w Moskwie dalekie były jednak od bezwarunkowego poparcia dla tamtejszych elit postkomunistycznych. Już pod koniec 1993 roku dyplomacja rosyjska zaczęła inicjować proces pokojowy w Tadżykistanie, skłaniając rząd w Duszanbe do rozmów z opozycją, czego efektem było podpisanie wspomnianego już porozumienia pokojowego w 1997 roku. W wymiarze długofalowym zaangażowanie militarne i polityczne we wspomniany konflikt okazało się dla Rosji korzystne. Skuteczność w wygaszeniu tamtejszej wojny domowej podniosła regionalny prestiż Moskwy. Utrzymanie obecności wojskowej w Tadżykistanie sprzyjało zaś kontroli nad kluczowym odcinkiem południowych rubieży Wspólnoty Niepodległych Państw – granicą tadżycko-afgańską¹³⁹.

¹³⁷ Концепция внешней политики Российской Федерации (Утверждена Президентом Российской Федерации Д.А.Медведевым 12 июля 2008 г.), [on-line:] <http://www.rusemb.ee/news/archive/22-07-2008>, dostęp: 7 II 2015.

¹³⁸ Charakterystyczne jest, iż dowództwo jednostki, pomimo bierności władz rosyjskich, podejmowało działania na własną rękę, wspierając oddziały prokomunistycznego Frontu Narodowego. Zob. M. Lang, *op. cit.*, s. 162-163.

¹³⁹ Zob. A. Bryc, *op. cit.*, s. 81.

Sukces odniesiony w Tadżykistanie Moskwa starała się zdyskontować poprzez zainicjowanie ściślejszej integracji w dziedzinie obronności i bezpieczeństwa regionalnego. W 1999 roku Rosja zaproponowała zatem przedłużenie, podpisanego siedem lat wcześniej, Układu o zbiorowym bezpieczeństwie. Dokument ten zdecydowało się podpisać sześć państw, w tym trzy republiki centralnoazjatyckie – Kazachstan, Kirgistan oraz Tadżykistan¹⁴⁰. W tym samym czasie Rosja ponawiała propozycje utworzenia wspólnych dla wszystkich krajów WNP wojsk ochrony pogranicza¹⁴¹ oraz rozlokowania swoich wojsk w regionie, jednak tylko Kirgistan i Tadżykistan zgodziły się na obecność rosyjskich baz wojskowych na swoim terytorium¹⁴². Znaczącym wydarzeniem było natomiast zainicjowanie w 1996 roku działalności tzw. Szanghajskiej Piątki – skupiającej Rosję, Chiny, Kazachstan, Kirgistan oraz Tadżykistan¹⁴³. Z punktu widzenia Rosji była to cenna forma współpracy regionalnej z Chinami, przedstawiana jako przeciwwaga dla dominacji amerykańskiej w polityce międzynarodowej. Podpisanie układu w Szanghaju¹⁴⁴ nastąpiło w kwietniu 1996 roku i zbiegło się w czasie z objęciem funkcji ministra spraw zagranicznych Rosji przez Jewgienija Primakowa oraz ze wzrostem niestabilności Afganistanu, w którym coraz silniejsze pozycje zajmowali talibowie. W czerwcu 2001 roku kooperacja w ramach tego układu uzyskała bardziej zinstytucjonalizowany wymiar, wraz z utworzeniem Szanghajskiej Organizacji Współpracy (SzOW)¹⁴⁵.

Po objęciu urzędu prezydenta przez Władimira Putina Rosja dostrzegła zalety kształtowania relacji politycznych z państwami regionu, opartych na wspólnej obawie przed ekstremizmem religijnym i terroryzmem. Ten czynnik uwidocznił się zwłaszcza w stosunkach z Tadżykistanem oraz Uzbekistanem, graniczącymi bezpośrednio z ogarniętym permanentnym konfliktem Afganistanem. W 2005 roku Rosja udzieliła poparcia rządowi Islama Karimowa, gdy ten krwawo stłumił majowe demonstracje w Andżanie, oskarżając o ich wywołanie opozycję islamską¹⁴⁶. Podobnym co do celu działaniem było powołanie, w 2003 roku w ramach Szanghajskiej Organizacji Współpracy, Regionalnej Struktury Antyterrorystycznej, której centrum stał się Taszkent¹⁴⁷.

¹⁴⁰ Е.И. Пивовар, *op. cit.*, s. 68-73.

¹⁴¹ *Szczyt Wspólnoty Niepodległych Państw w Ałmaty*, „*Za Uralem*” 1995, nr 2 (31), s. 30.

¹⁴² W przypadku Tadżykistanu oznaczało to prawne usankcjonowanie istniejącego stanu rzeczy, czyli obecności 201 Dywizji rozlokowanej przy granicy z Afganistanem. W Kirgistanie Rosjanie zajęli w 1994 roku bazę Kant w pobliżu stolicy kraju – Biszkeku. Zob. A. Bryc, *op. cit.*, s. 57.

¹⁴³ Ю. Никитина, *ОДКБ и ШОС. Модели регионализма в сфере безопасности*, Москва 2009, s. 82-83.

¹⁴⁴ Zob. A. Bryc, *op. cit.*, s. 55-56.

¹⁴⁵ Ю. Никитина, *op. cit.*, s. 83.

¹⁴⁶ *Tragiczne skutki zamieszek w Uzbekistanie*, „Tydzień na Wschodzie” 2005, nr 19 (397), s. 3-4.

¹⁴⁷ Zob. Е.И. Пивовар, *op. cit.*, s. 135.

Integracja ekonomiczna pod egidą Moskwy również przechodziła różne etapy rozwoju. Z początku wydawało się, że Rosja nie jest zainteresowana zacieśnianiem regionalnej współpracy gospodarczej, a raczej samodzielną integracją z gospodarką światową. Stało się to widoczne w podejściu do unii walutowej. Władze w Moskwie dokonały bowiem w 1993 roku jednostronnej wymiany pieniądza. Jednocześnie zażądały od partnerów z WNP, członków dotychczasowej strefy rublowej, daleko idących ustępstw – w tym ograniczenia niezależności ich banków narodowych – w zamian za dostęp do nowej waluty. Skutkowało to wprowadzeniem przez wszystkie kraje Azji Centralnej własnych walut narodowych i rozluźnieniem ich związków ekonomicznych z Rosją¹⁴⁸. Późniejsze działania Rosji również były niejednoznaczne. Moskwa zainicjowała co prawda w 1995 roku działalność Unii Celnej, do której przyłączyły się Białoruś, Kazachstan oraz Kirgistan, zaś w 1998 roku Tadżykistan. W październiku 2000 roku, podczas spotkania w Astanie, inicjatywa ta została przekształcona w Euroazjatycką Wspólnotę Gospodarczą¹⁴⁹. Jednakże realizacja przyjętych zobowiązań – wprowadzenie jednolitych „zewnętrznych” stawek celnych, likwidacja procedur na granicach „wewnętrznych”, harmonizacja prawodawstwa państw członkowskich – przebiegała z oporami. Jedną z najpoważniejszych przyczyn owego stanu rzeczy był zapoczątkowany w sierpniu 1998 roku kryzys gospodarczy w Rosji, który skutkował ogólnym osłabieniem wymiany gospodarczej na przestrzeni byłego ZSRS¹⁵⁰.

Objęcie funkcji prezydenta Rosji przez Władimira Putina spowodowało istotną zmianę w formule współpracy gospodarczej z krajami WNP, w tym z republikami Azji Centralnej. Znalazła ona wyraz tak w przyjętej wówczas koncepcji polityki zagranicznej Federacji, jak i w konkretnych posunięciach rosyjskiej dyplomacji. Dotychczasowe formy integracji wykazały swoją nieefektywność wobec powszechnej wśród członków Wspólnoty „praktyki wybiórczego realizowania podpisywanych umów”¹⁵¹. W tej sytuacji Rosja skupiła się na relacjach dwustronnych, a w ich ramach głównie na aspekcie surowcowym. Zmierzając do monopolu w wydobywaniu oraz kontroli nad tranzytem surowców energetycznych w krajach postsowieckich, podjęła się budowy ropociągu łączącego swój port w Noworosijsku z kazachstańskim Tengizem – został on oddany do użytku w 2001 roku¹⁵². Rosyjski monopolista gazowy – Gazprom, zdołał także zmonopolizować istniejącą eksportową sieć transportową „błękitnego paliwa” z Uzbekistanu (od 2003 roku)¹⁵³.

¹⁴⁸ Zob. *Kazachstan i Uzbekistan poza strefą rublową*, „Za Uralem” 1993, nr 16, s. 28.

¹⁴⁹ Zob. A. Брыс, *op. cit.*, s. 89-91.

¹⁵⁰ Zob. Е.И. Пивовар, *op. cit.*, s. 84.

¹⁵¹ Zob. W. Marciniak, *op. cit.*, s. 186.

¹⁵² Zob. A. Zamaraiewa, *op. cit.*, s. 129.

¹⁵³ E. Wyciszkievicz, *Rosyjska polityka energetyczna w basenie Morza Kaspijskiego*, [w:] *Geopolityka rurociągów. Współzależność energetyczna a stosunki międzypaństwowe na obszarze postsowieckim*, red. E. Wyciszkievicz, Warszawa 2008, s. 173.

oraz Turkmenistanu (od 2009 roku)¹⁵⁴. W 2004 roku kolejny rosyjski potentat – ŁUKoil – podpisał kontrakt opiewający na 1 mld dolarów, dotyczący poszukiwania i eksploatacji uzbeckich złóż gazu ziemnego.

Wyrazistym przykładem pragmatyzmu ekipy Władimira Putina w stosunkach z krajami Azji Centralnej była kwestia gospodarki wodnej regionu. Władze rosyjskie wielokrotnie deklarowały pomoc finansową w rozbudowie potencjałów hydroenergetycznych Kirgistanu oraz Tadżykistanu. Ten ostatni kraj w 2004 roku podpisał opiewający na 2 mld dolarów kontrakt z koncernem Rusal (*Русал*), należącym do rosyjskiego miliardera Olega Deripaski (*Олег Дерипаска*). Kluczowy z punktu widzenia bezpieczeństwa energetycznego (i samodzielności ekonomicznej) republiki kontrakt, dotyczący wzniesienia hydroelektrowni Roguńska (*Рогунская ГЭС*), został jednak zerwany w trzy lata później. Rząd w Duszanbe, nie mogąc porozumieć się z Rusalem co do szczegółów projektu budowy, unieważnił umowę.

Kirgistan zawarł z Rosją porozumienie odnośnie do budowy elektrowni wodnej Kambaratyńska-1 (*Камбаратинская ГЭС-1*) w lutym 2009 roku. Podobnie jak w przypadku projektu tadżyckiego, nie udało się go dotąd zrealizować. Problemy z wykonaniem obu kontraktów wynikały, jak się wydaje, z przyczyn politycznych. Rosja uzależniała swoje wsparcie dla projektu kirgiskiego od rezygnacji Biszkeku ze ścisłej współpracy z USA. Tymczasem latem 2009 roku prezydent Kurmanbek Bakijew przedłużył możliwość korzystania przez wojska amerykańskie z bazy Kant pod Biszkekiem, przemianowując ją na centrum tranzytowe¹⁵⁵. Odnowiona umowa, przewidująca partycypację Rosji w połowie kosztów związanych z budową wspomnianej elektrowni wodnej, podpisana została dopiero we wrześniu 2012 roku¹⁵⁶, już po zmianie rządu w Kirgistanie na bardziej skłonny do współpracy z Moskwą.

Jak można przypuszczać, istotnym czynnikiem ograniczającym rosyjskie działania w tej kwestii było stanowisko Kazachstanu oraz Uzbekistanu. Władze w Taszkencie oraz w Astanie sceptycznie odnosiły się do obu projektów, wyrażając obawy zwłaszcza o zachowanie kruchej równowagi „wodnej” w regionie¹⁵⁷. Szczególnie skuteczny sprzeciw dotyczył projektu tadżyckiego: elektrownia Roguńska ma być zbudowana w bezpośrednim sąsiedztwie Uzbekistanu, obawiającego się wobec tego ograniczenia ilości wody, niezbędnej do nawadniania własnych pól uprawnych¹⁵⁸. Stan zawieszenia, w jakim pozostają oba projekty, można od-

¹⁵⁴ Zob. A. Bryc, *op. cit.*, s. 102.

¹⁵⁵ *Ibidem*.

¹⁵⁶ Zob. *Россия и Киргизия подписали соглашение по Камбаратинской ГЭС-1*, [on-line:] <http://ria.ru/economy/20120920/754759688.html>, dostęp: 15 XII 2012.

¹⁵⁷ Zob. A. Шустов, „Верхи” против „низов”, или Водная проблема Центральной Азии, [on-line:] <http://www.centrasia.ru/newsA.php?st=1240284300>, dostęp: 15 XII 2012.

¹⁵⁸ Zdaniem strony tadżyckiej główną przyczyną zerwania kontraktu z Rusalem w 2007 roku był fakt obniżania przez rosyjskiego kontrahenta wysokości zapory wodnej i tym samym

czytywać jako wyraz ostrożności ze strony Rosji, nieskłonnej do pogarszania stosunków z Kazachstanem oraz Uzbekistanem. Moskwa, dbając o zachowanie silnej pozycji – politycznej i gospodarczej – w regionie, unikała zarazem konfrontacji z największymi państwami regionu.

Interesującym zwrotem w polityce regionalnej Rosji ostatnich lat jest jej powrót do idei reintegracji ekonomicznej obszaru WNP: Moskwa odświeżyła w tym celu własny projekt Unii Celnej oraz Wspólnego Obszaru Gospodarczego (WOG). Pomimo przedłużających się negocjacji, w lipcu 2010 roku udało się zainicjować funkcjonowanie jednolitego Kodeksu Celnego, zastępującego analogiczne, państwowe przepisy trzech krajów: Rosji, Białorusi oraz Kazachstanu¹⁵⁹. W grudniu tego roku prezydenci wspomnianych państw podpisali siedemnaście dokumentów inicjujących działalność WOG, niespełna rok później – w listopadzie 2011 roku – powołano do życia Eurazjatycką Komisję Gospodarczą, która przejęła większość uprawnień dotychczasowej platformy integracyjnej – Eurazjatyckiej Wspólnoty Gospodarczej¹⁶⁰. Symbolicznym zwieńczeniem tego nowego okresu aktywności Rosji wobec WNP był artykuł Władimira Putina, opublikowany w dzienniku „Izwestia” 3 października 2011 roku. Ówczesny premier zadeklarował w nim chęć przejścia do nowego, pogłębionego etapu współpracy, którego wyrazem ma stać się Unia Eurazjatycka. Owa ponadnarodowa struktura, otwarta dla wszystkich członków WNP, zgodnie ze słowami Władimira Putina, ma funkcjonować jako pełnoprawna unia gospodarcza, stanowiąca „efektywny” łącznik pomiędzy Unią Europejską a rynkami dalekowschodnimi. Premier dezawuował we wspomnianym artykule porównania swojego projektu do ZSRS. Równocześnie jednak podkreślał, iż niezbędna jest nowa formuła ścisłej współpracy, nie tylko gospodarczej, ale również politycznej, opartej także na wspólnych wartościach¹⁶¹.

zmniejszenie jej potencjalnej efektywności. Według Tadżyków Rusal pozostawał pod silnym wpływem władz uzbeckich. Zob. Н. Гр и б, В. С о л о в ь е в, *Между Россией и Таджикистаном встала плотина*, „Коммерсантъ” 2007, nr 160 (3736), [on-line:] <http://www.kommersant.ru/doc/801523>, dostęp: 27 XII 2012.

¹⁵⁹ *Szczyt EaWG w Kazachstanie*, „Wiadomości OSW” 2010, 7 VII, [on-line:] <http://www.osw.waw.pl/pl/wiadomosci/2010-07-07?mini=wiadomosci%2F2010-07>, dostęp: 20 XII 2012. Podczas spotkania w Astanie zainteresowanie przystąpieniem do unii walutowej wyraziły Kirgistan oraz Tadżykistan.

¹⁶⁰ *Kolejny etap eurazjatyckiej integracji Rosji, Białorusi i Kazachstanu*, „Wiadomości OSW” 2011, 21 XI, [on-line:] <http://www.osw.waw.pl/pl/wiadomosci/2011-11-21?mini=wiadomosci%2F2011-11>, dostęp: 20 XII 2012.

¹⁶¹ В. П у т и н, *Новый интеграционный проект для Евразии – будущее, которое рождается сегодня*, „Известия” 2011, 3 X, [on-line:] <http://izvestia.ru/news/502761>, dostęp: 20 XII 2012.

Z perspektywy Uzbekistanu metamorfozy rosyjskiego zaangażowania w politykę regionalną miały niezwykle istotne znaczenie. Krótki okres rosyjskiego *desinteressement* sprawami centralnoazjatyckimi zbiegł się bowiem w czasie z najtrudniejszym z uzbeckiego punktu widzenia momentem ewolucji regionu – eskalacją konfliktów w Tadżykistanie i Afganistanie oraz trudnościami transformacji wewnętrznej. Zwrot w rosyjskiej postawie – widoczny od 1993 roku nacisk na reintegrację obszaru postsowieckiego, później zaś pragmatyczna, lecz stanowcza realizacja interesów ekonomicznych Federacji Rosyjskiej – również nie mógł pozostać bez wpływu na relacje uzbeckańsko-rosyjskie. W tym samym momencie, gdy Rosja kierowała swą uwagę na Azję Centralną, również Uzbekistan zaczął angażować się w intensywną politykę względem sąsiadów, co musiało rodzić konflikty, podobnie jak różne spojrzenia na integrację obszaru postsowieckiego. Dynamiczne przemiany w stosunkach międzynarodowych na początku nowego stulecia również miały znaczenie dla relacji uzbecko-rosyjskich. Podkreślane przez Moskwę zagrożenie terroryzmem i ekstremizmem religijnym korespondowało z podobnymi obawami Taszkentu, przywiązanego do idei świeckiego państwa. Tym samym stanowiło platformę potencjalnej współpracy obu krajów.

Michał Kuryłowicz – dr nauk społecznych w zakresie nauk o polityce, pracownik Instytutu Rosji i Europy Wschodniej Uniwersytetu Jagiellońskiego. W pracy naukowej skupia się na ewolucji stosunków międzynarodowych na obszarze Azji Centralnej oraz na zjawisku postkolonializmu na terytorium byłego ZSRS.

Przemysłana konstrukcja sprawia, że praca stanowi interesujące podejście do analizy złożonej materii z zakresu stosunków międzynarodowych. Struktura jest przejrzysta i logiczna, zaś teza książki wskazuje na złożoność uwarunkowań identyfikacji Uzbekistanu na arenie międzynarodowej w skomplikowanym układzie sił, jaki kształtuje się w okresie ostatnich dwóch dekad. (...) Autor dobrze rozpoznał uwarunkowania procesu decyzyjnego w uzbeckiej polityce wobec Rosji, podkreślając przede wszystkim rolę czynnika osobowościowego przywódcy państwa. Autor sięga także do metod historyczno-opisowych i porównawczych, co pozwala mu ująć politykę zagraniczną Uzbekistanu szeroko i dynamicznie.

Z recenzji dr. hab. prof. UW Stanisława Bielenia

Recenzowane opracowanie stanowi samodzielny wkład Autora do badań nad Azją Centralną, zwłaszcza w obszarze relacji tego regionu z Federacją Rosyjską. Autor wykazuje się bardzo dobrym opanowaniem warsztatu naukowego, sumiennością oraz rzetelnością badawczą. (...) Autor sprawnie odczytuje ogólną dynamikę relacji uzbecko-rosyjskich, co z kolei pozwala mu na podkreślenie ograniczonego (zwłaszcza wobec zgłaszanych przez Uzbekistan ambicji regionalnych) efektu wysiłków czynionych przez Taszcent w celu uniezależnienia się od Moskwy i zdobycia dominującej pozycji w Azji Centralnej.

Z recenzji prof. dr. hab. Mieczysława Smolenia

www.akademicka.pl

